

Rivieren, Kanalen en Vennen op Sterksel.

Hoe door de eeuwen heen het water door en over de Sterkselsche akkers liep.

Door Gerard T.J. Noordman,
januari 2018.

Vooraf

Bijgaande uiteenzetting over hoe het water al eeuwen door en over Sterkselsche akkers vloeide, zou niet tot stand zijn gekomen zonder de enorme inspanningen van de heer M. Delen uit Heeze. Met veel liefde voor en kennis van de bijzondere historie van Sterksel wist hij bij diverse waterschappen een grote hoeveelheid historische gebeurtenissen op te sporen, stukken die aanvankelijk al als verloren beschouwd werden. Dankzij die waterschappen en N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel, (1915-1924) zijn door deze instanties de nodige documenten bewaard gebleven om daarmee zicht te krijgen op de historische gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden en waarmee dit verhaal voor het cultureel erfgoed van Sterksel beschreven konden worden. Thieu ontzettend bedankt voor al de inspanningen die jij daarvoor gedaan hebt.

“Onder cultureel erfgoed verstaan we wat door vorige generaties is gemaakt of aangelegd en wat tegenwoordig nog bestaat en monumentale waarde heeft. Dit zijn dus niet alleen gebouwen, maar ook groene en blauwe elementen zoals bolle akkers, waterlopen en bijzondere bomen. Getracht is inhoud te bieden die vrij herbruikbaar is, objectief en verifieerbaar¹.”

Inleiding,

De titel van dit document zou kunnen doen vermoeden dat het hier gaat over een groot gebied in het waterrijke deel van Nederland. Het betreft echter een bescheiden dorpje in Zuidoost Brabant, waar de dagen niet worden versleten met scheepvaart en waterbeheersing. Tot omstreeks 1850 bestond Sterksel nog geheel uit woeste gronden met bossen, struiken en heide met daarin een aantal vennen en een kronkelige rivier die tevens gold als zuidelijke grens van het landgoed Sterksel. Het middelpunt van het dorpje Sterksel was destijds gelegen aan weerszijde van de huidige Averbodeweg. Daar stonden slechts vijf boerderijen, waarvan een in het gebied de Braak. Vanaf ca. 1885 begon men met de aanplant van vooral naalddhout, en in 1900 was er reeds 125 ha aangeplant, waarvan nog steeds bossen bestaan, zoals de Lange Bleek en de Pan. In 1916 is men, middels het graven van kanalen, begonnen met het droogleggen van een aantal vennen en laagten ten behoeve van de landbouw. Sindsdien beschikt Sterksel als enige kern van de gemeente Heeze-Leende, over een heus kanaal op haar grondgebied, het Sterkselsch kanaal.

“Gegraven waterlopen zijn kanalen. Er worden verschillende categorieën gegraven waterlopen onderscheiden die met de Sterkselsche ontginning te maken hebben: bevaarbare kanalen, gekanaliseerde rivieren, ontwateringskanalen, sloten en grachten als grensafbakening. Secundair worden kanalen gebruikt voor watertransport, bijv. ten behoeve van vloeivelden ter ontlasting van rivieren².”

In 1197 kreeg de abdij van Averbode het domein Sterksel in handen. De landmeter C. Löwis bracht in 1653 in opdracht van de abdij, Sterksel in kaart. Uit die kaart blijkt dat het merendeel van de grote driehoek die Sterksel is, alleen in het zuidwesten bij de boerderijen wat gronden ontgonnen zijn. De

¹ Deze definitie is opgenomen in de online encyclopedie Wikipedia.

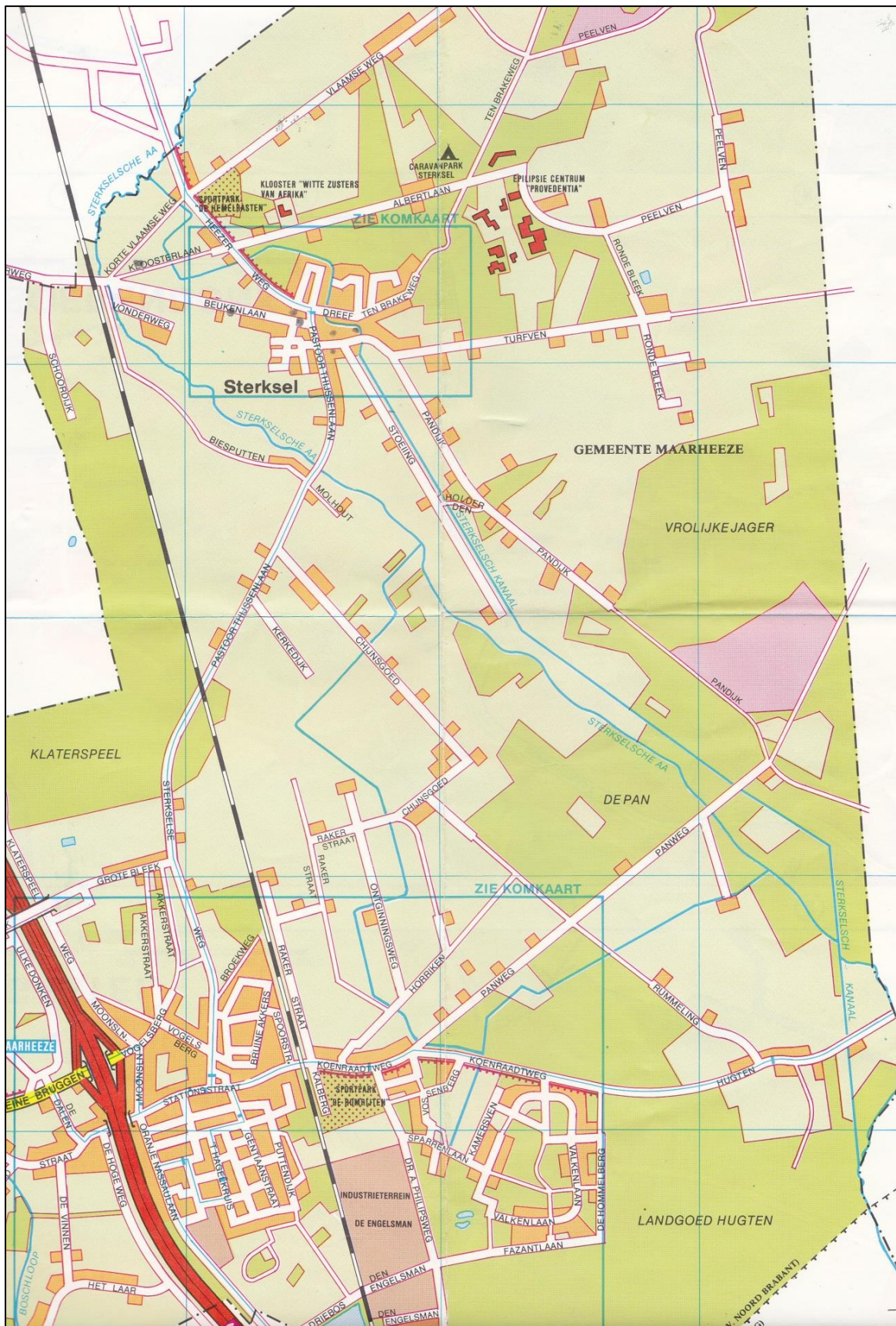
² Deze definitie is opgenomen in de online encyclopedie Wikipedia.

rivier de Sterkselsche Aa was de grens aan de zuidzijde van het dorp. Pas in het begin van de twintigste eeuw openbaarde zich de grote veranderingen en werden als eerste waterlopen gegraven.

In Sterksel zijn tussen 1915 en 1920 twee belangrijke waterlopen gegraven, met de schop. Het eerste was de Peelvenloop aan de beurt, met als doel om twee vennen droog te leggen. Daarna werd het Sterkselsch kanaal gegraven, om de waterhuishouding van de aanliggende percelen te kunnen reguleren. Vanuit een aantal brieven die in verschillende archieven bewaard zijn gebleven kan geconcludeerd worden dat met name rond het Sterkselsch kanaalproject, zich een schimmige sfeer heeft afgespeeld. De uitvoerige beschrijving die volgt gaat voornamelijk over de twee gegraven waterlopen en de rivier de Sterkselsche Aa die alle drie door Sterksel lopen, vanaf de Brabants-Limburgse grens in het zuidoosten, naar de grens van Heeze in het noordwesten. Echter de historische gracht om het oude Sterksel zal zeker niet onbesproken blijven, evenals enkele vennen behorende tot het oude landgoed Sterksel.

1: Het Sterkselsch Kanaal stroomt door natuurgebied De Pan. Foto: GN

2 Situatie van het Sterkselsch kanaal en de Sterkselsche Aa door Sterksel. De Rakerloop ten zuiden van de Sterkselsche Aa. De Peelvenloop is op deze tekening niet ingetekend.
tekening uit: Falke plan kaart gemeente Maarheeze, 1990.

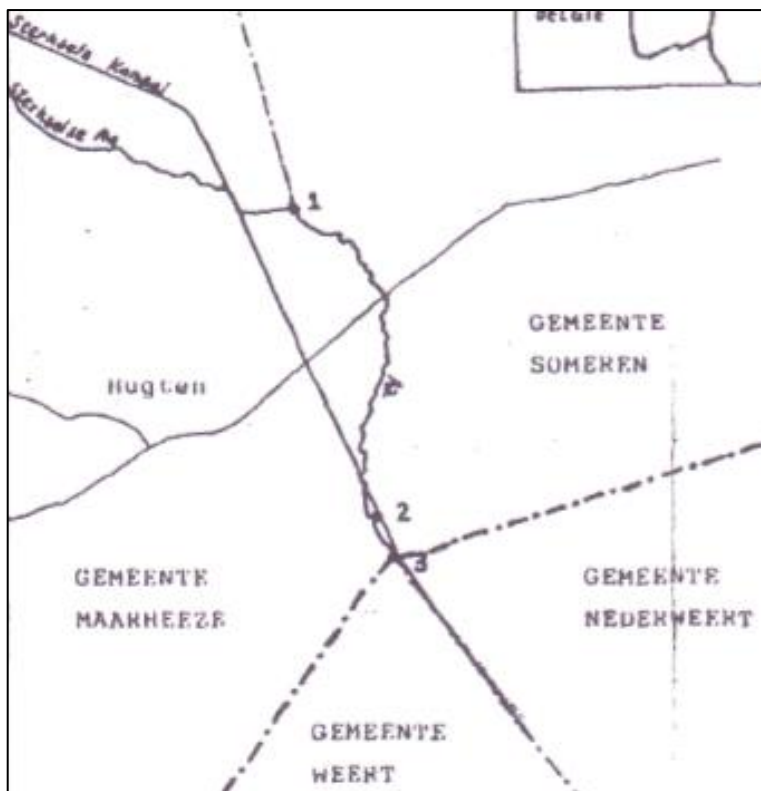
De Sterkselsche Aa,

Dat de Sterkselsche Aa al in het jaar 1197 bestond moge duidelijk zijn. Deze sterk meanderende rivier werd door Herbertus Heer van Heeze in dat jaar aangewezen als zuidgrens van het gebied bij de verkoop van Sterksel aan de Aartsbisschop van Luik. Die op zijn beurt het landgoed Sterksel beschikbaar stelde aan de abdij van Averbode. Deze rivier werd in oorsprong gevoed door vennen en waterlopen op Limburgs (Weert - Nederweert) grondgebied. Ten oosten van Maarheeze onder Heugten, zette de rivier zich op Brabantse gronden

3. Sterkselsche Aa, op de achtergrond de Panbossen. Foto: GN

voort als de Sterkselsche Aa. Nabij de grens tussen Brabant en Limburg lag vroeger een bruggetje over de Aa dat leidde naar een oude water- en rosmolen. Voor het geval er te weinig water in de rivier was werd deze watermolen aangedreven door een paard.

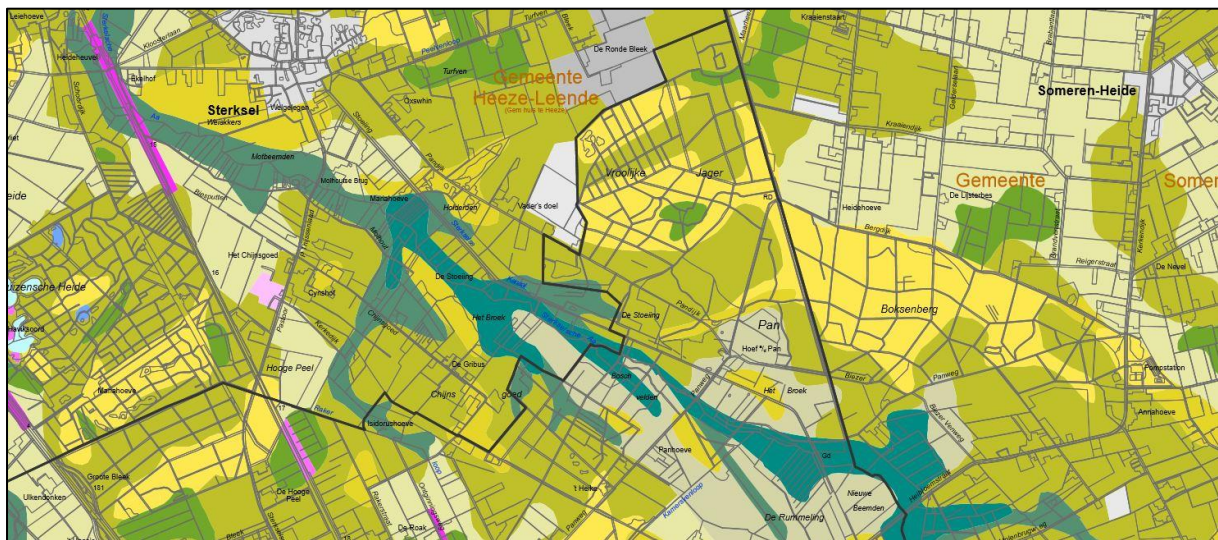
4. Grens Brabant - Limburg bij Heugten. 1 = Genspunt Heugten ten Rade, 2 = Molen/Molenstat/Molenbrug, 3 = Genspunt Kruiseik/Meulenstatpaal. Tekening: www.dommel.nl nieuws/2017/01, ecologische verbindingszone Someren-Heide.

Drs. Jac Biemans³, heeft onderzoek gedaan naar de historie van dit grenspunt. Hierbij een situatie tekening en fragmentarische citaten van zijn hand.

³,Historicus, 's Hertogenbosch, Oud inwoner Maarheeze

Grenspunt op Hugten

“De geschiedenis van dit grenspunt gaat ver terug in de tijd, namelijk naar de Middeleeuwen. De oudst bekende grensbeschrijving uit deze omgeving is die van het goed Sterksel, daterende vermoedelijk uit 1197. Hierin wordt als een van de drie grenspunten van het goed Sterksel genoemd ‘Hogete ad Rotam’, in het Middelnederlands bekend als ‘Hogete ten Rade. Dit zou de oudst bekende vermelding van de naam Hugten kunnen zijn. Op dit punt vormde de Sterkselsche Aa de scheiding tussen de goederen van Sterksel en Hugten. Uit een oorkonde uit 1223 blijkt dat er toen een molen bestond, uit een passage zou blijken dat het om een watermolen zou gaan op de Sterkselsche Aa. Vanaf het begin van de vijftiende eeuw is er niet langer sprake van de molen, maar van de ‘oude molen sta(e)dt, dat wil zeggen: de plaats van de oude (verdwenen) molen. Bij een brugje over de Sterkselsche Aa kon men toen dus de resten van de molen nog aanwijzen. Toch is er later in 1659 weer sprake van het weer te doen opbouwen van huisje met rosmolen, dat door de drossaard van Cranendonck was afgebroken. Sinds 1839 is dit punt onderdeel van de binnenlandse grens tussen de provincies Noord-Brabant en Limburg.”

⁴ Geo-morfologische kaart, vlechtende rivieren en beken. Veel leemschollen op ca. 50 cm diep laten water moeilijk inziigen of doorstromen. Blauw: beekdallandschap, dalvormige laagte met bepaalde mate veen, Geel-groen: dekzandlandschap, laag landduin met vlakten en laagte, Groen: beekdalbodem met meanderruggen en geulen, Paars: lage tot middelhoge dijk.

Op de plaats van de oude molen is veel later een stuw geweest voor het opstuwen van de watervoorraad en ook om hoogteverschil te krijgen voor aandrijving van de herbouwde watermolen. Op nagenoeg dezelfde plek als waar de watermolen stond staat nu een grenspaal, hier komen vier gemeenten samen Someren, Cranendonck, Nederweert en Weert.⁵ Het Hooge Peelven was relatief gezien hooggelegen en toch nat of moerig/veen, zie bovenstaande figuur 5. De Sterkselsche Aa, die uiteindelijk 12,8 kilometer lang is, volgt als een klein maar sterk meanderend riviertje, de oude loop door het Landgoed De Pan dat bestaat voornamelijk uit droog naaldbos en een vochtig gebied. De naam De Pan, die reeds van 1516 bekend is, heeft betrekking op een komvormige laagte, “in de Pan” is daarom het gezegde. In 1928 kocht de familie Philips een deel van dat gebied, dat toen uit open heideveld en bossen bestond. Het werd ingericht als landgoed, waarvan de eikenlanen nog getuigen. Sedert 1966 heeft Staatsbosbeheer delen hiervan aangekocht. Deze organisatie bezit hier nu 380 ha. De Sterkselsche Aa kronkelt verder door de landerijen van Sterksel en ze verlaat Sterksel bij de grens

⁴ Heemkundekring De Vonder Asten-Someren, Riet Hagel.

⁵ Harry Berkers, Ontdekkingsreis langs bekende wegen.

met Heeze, nabij het gebied van Kempenhaeghe. Bij het kasteel te Heeze komen de Sterkselsche Aa en de Grote Aa⁶ samen en vormen daar de Kleine Dommel. De Sterkselsche Aa is van historisch belang, ze werd in 1197, bij de verkoop van Sterksel aan de Abdij van Averbode, door Herbertus Heer van Heeze aangeduid als de zuidelijke grens van het allodium⁷ Sterksel. Deze rivier bleek onlangs ook van belang geweest te zijn vanwege vele en zeldzame vissoorten⁸ die er in voor kwamen, klein hondsvijze, rietvoorn, zeelt, aal, kwabaal, snoek, baars, stekelbaars. De beken in Heeze-Leende zijn merendeels “genormaliseerd” ofwel rechtgetrokken. Dat was bijna ook het geval met de Sterkselsche Aa, maar daarover verderop meer informatie. Alle beken die uiteindelijk bij het kasteel van Heeze samenkomen worden “Aa” genoemd. Voor het onderscheid werden ze vervolgens naar een aanliggend dorp genoemd, Sterkselsche Aa, Strijper Aa.

Drie Bruggen

Na 600 jaar in bezit te zijn geweest van de Abdij van Averbode (B) kocht de heer A. Pompen, in 1798 het landgoed Sterksel van de Abdij van Averbode. Sterksel bleef vervolgens drie generaties lang particulier eigendom van de familie Pompen. In 1819 werd Sterksel ingedeeld bij de gemeente Soerendonk. De gemeente Maarheeze lag tussen deze twee plaatsen in. De kleinzoon van de eerste eigenaar, Franciscus Johannes Pompen, was nogal vooruitstrevend en vond dat Sterksel goed bereikbaar behoorde te zijn via de bestaande grenzen van Sterksel, dat blijkt wel uit verslagen van de vergaderingen van Waterschap Der Rivier de Dommel⁹. Uit het verslag van 24 Juli 1879 blijkt dat de heer J.F. Pompen te kennen heeft gegeven dat hij voornemens is eenige¹⁰ bruggen op zijn goederen aan den Sterkselsche Aa te vernieuwen en verzoekende dat door den Heer Ingenieur wordt aangegeven de wijdtte waarop die bruggen behoren te worden aangelegd.

Het betreffen de volgende bruggen, die eigendom zijn van den Heer J.F. Pompen.

1. In den weg van Heeze naar Sterksel
2. In den weg van Leende naar Sterksel
3. In den weg van Maarheeze naar Sterksel.

“De bruggen hebben eene wijdtte in den dag¹¹ van 2.25 meter. Bij een stroomsnelheid van 0.40 meter per seconde zal het afvoerend vermogen minstens 2 kubieke meter moeten bedragen. Neemt men voor de diepte 1.5 meter aan, dan moeten de bruggen eene wijdtte in den dag verkrijgen van 3.50 meter, aldus de heer Ingenieur”.

Naar aanleiding van het verzoek van Pompen bericht den heer Ingenieur¹² dat de kosten van vernieuwing van de drie bruggen over de Sterkselsche Aa, eigendom van het Bestuurslid den Heer Pompen, zal bedragen fl. 657,51 per brug. De vergadering van het Waterschap besluit op 1 September 1879 deze zaak aan te houden daar vroeger voor een gelijksoortige brug maar fl. 200,- aan het gemeentebestuur van Budel is bijgedragen. Middels een brief van 6 oktober 1879 van het Waterschap aan J.F. Pompen wordt aan hem meegedeeld dat het Waterschap bereid is om fl 328,75

⁶ Grote Aa ontstaat bij Leende uit de Bulder Aa en de Strijper Aa.

⁷ Allodium duidt op een uitzonderlijke vorm van grondbezit, het eigendomsrecht is aanzienlijk absoluter dan het hedendaagse eigendomsrecht.

⁸ Uit GPS wandeling, 28 mei 2012

⁹ Archief waterschap der Rivier de Dommel, vergadering 24 juli 1879, verzoek van de heer Pompen.

¹⁰ Teksten zijn veelal letterlijk overgenomen uit de geschriften, vandaar dat u de oude spelling aantreft.

¹¹ Netto doorgang.

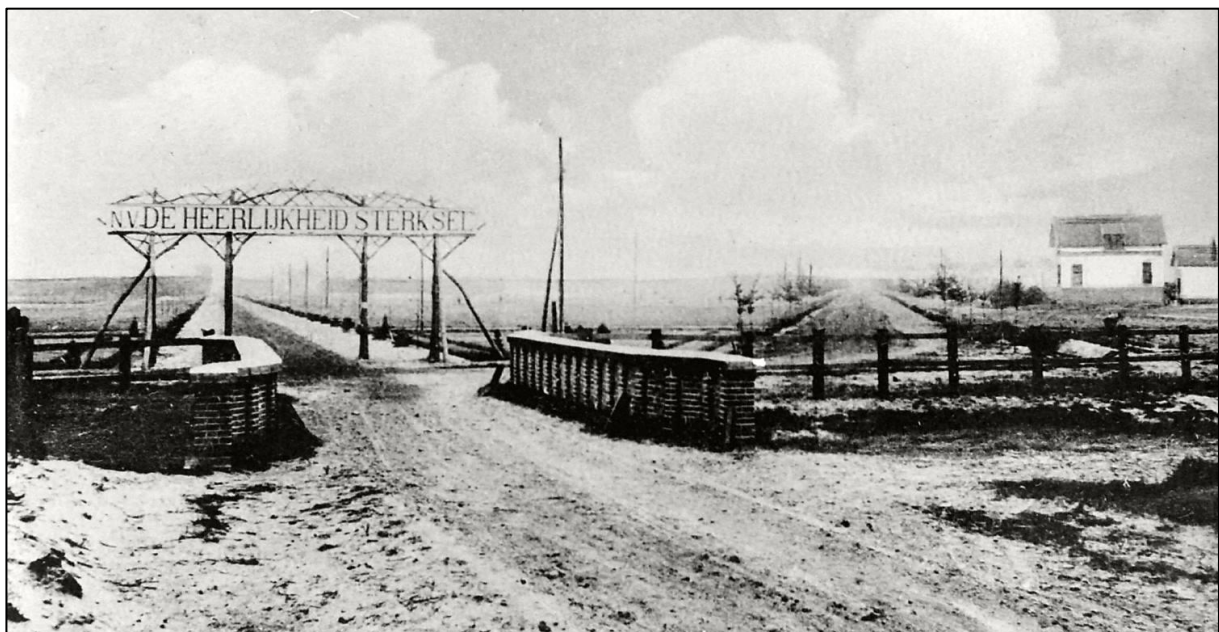
¹² Brf. 16 Augustus 1879 nr. 698 aan commissie van uitvoering van het Waterschap der rivier de Dommel.

(ca. 50 % van de kosten) voor iedere brug bij te dragen, mits aan de gestelde voorwaarden van den Heer Ingenieur wordt voldaan.

In de vergadering van Waterschap Der Rivier de Dommel van 18 Mei 1880 komen de drie bruggen van den Heer Pompen opnieuw aan de orde. Het betreft een brief met bijbehorende stukken van den Heer Pompen waarin hij melding maakt dat de drie bruggen over de Aa naar het des wegens gedane voorstel van den Heer Ingenieur zijn ingericht en verwijd, waarop is goedgevonden deze stukken te stellen in handen van den Ingenieur ten zijne onderzoek en bij goedkeuring aan Gedeputeerde Staten machtiging te vragen de helft der kosten te voldoen volgens het door het Bestuur genomen besluit. Een maand later in de vergadering van 15 juni 1880 volgt uit de brief van den Heer Ingenieur dat door den Heer Pompen, de drie bruggen volgens de gestelde voorwaarden zijn aangesteld. Daarop werd goedgevonden de stukken te zenden naar Gedeputeerde Staten om goedkeuring te vragen tot uitbetaling van de verschuldigde som ten bedrage van fl. 986,26½. In de vergadering van 30 Augustus 1880 komt de brief van Gedeputeerde Staten aan de orde, waarin deze haar goedkeuring meldt om aan den Heer Pompen het voorgestelde bedrag uit te betalen voor vernieuwing van drie bruggen over de kleine Dommel boven Heeze.

Twee sluizen en lokale verlegging

Na de vernieuwing van de drie bruggen in 1880 is J.F. Pompen voornemens om proeven te nemen tot het aanleggen van bevoeiingen langs de rivier de Sterkselsche Aa. Pompen dient hiertoe een verzoek in bij Waterschap der Rivier de Dommel te Boxtel twee sluizen te doen aanbrengen en wel nr.1 aan de brug aan de Pan en nr. 2 beneden de brug bij Euvelwegen¹³. Aan niemand zal daardoor schade worden toegebracht doch het zal de welvaart der landbouw zeer bevorderen. Het is op dit moment slechts gissen óf deze ooit aangelegd zijn en wat de exacte locaties zouden zijn geweest van de twee sluizen¹⁴ die destijds zijn aangevraagd, hierover was niets meer terug te vinden. Tegenwoordig zijn er meerdere stuwen in de Sterkselsche Aa aangebracht.

6, Oorspronkelijk gemetselde brug richting Leende over het gekanaliseerde deel van de Sterkselsche Aa, uitgevoerd gelijktijdig met de bouw van het NS station Sterksel in 1912 Foto: ansichtkaart.

¹³ Handgeschreven brief van 24 september 1893 van J.F. Pompen aan het bestuur van waterschap de Dommel.

¹⁴ Verschil tussen sluizen en stuwen, sluizen kunnen worden opengezet, stuwen zorgen voor niveau verschil.

Bij de aanleg rond 1910-1912 van de spoorverbinding Eindhoven – Weert v.v. is de Sterkselsche Aa een stukje gekanaliseerd om niet tweemaal onder het nieuwe spoor door te moeten. Het oude gedeelte meandert als kleine rivier voort aan Leender zijde van het spoor. Het gekanaliseerde deel ligt aan de Sterkselsche zijde. Gelijktijdig met de aanleg van het spoor en de halteplaats Sterksel is er een nieuwe brug gebouwd over het gekanaliseerde gedeelte van de Sterkselsche Aa, hiervoor werden dezelfde stenen en materialen gebruikt als voor het stationsgebouw behorende tot de halteplaats Sterksel. Zie foto NV De Heerlijkheid Sterksel.

Afspraken onderhoud Sterkselsche Aa

In de loop van het jaar 1902 wordt door het Waterschapsbestuur op verzoek van de gemeente Weert, besloten enige noodzakelijke verbeteringen aan de Sterkselsche Aa aan te brengen, onder behoud dat ieder der partijen voor de helft in de kosten zou bijdragen tot een maximum van fl. 60,-. Over deze onderhandse overeenkomst ontstaat in de vervolgjaren een onbeduidende onenigheid¹⁵. De gemeente Weert is voornemens het overeengekomen bedrag van jaarlijks fl. 60,- niet te betalen, daar het Waterschap de afgesproken werkzaamheden niet (naar behooren) zou hebben uitgevoerd.

De Maatschappij 1915 - 1925

In 1914 hebben de erfgenamen van J.F. Pompen het landgoed Sterksel in zijn geheel verkocht aan N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel. Deze N.V. was opgericht door enkele kapitaalkrachtige heren, voornamelijk uit het westen van Nederland. De Heer D. Willems uit Antwerpen, makelaar in grond en initiatiefnemer werd directeur. Omdat België in oorlog was geraakt met Duitsland, was de heer Willems nog voor de val van Antwerpen de grens overgetrokken en nam zijn intrek in een witte villa midden in het dorp Sterksel. Deze villa noemde Willems "Huize Sterksel". Aanvankelijk was de bedoeling dat Sterksel ontwikkeld zou worden tot tuinstad, met een hotel, villa's, boerderijen, boulevards parken, lanen en wegen. Al snel bleek dit een te grote ambitie, maar bossen werden aangeplant en heidegronden werden ontgonnen voor de landbouw. De ontwikkeling van een dorpsgemeenschap werd toen pas echt in gang gezet. Het was een uniek en groots opgezet plan en oogstte veel bewondering in heel Nederland. Doch de Hanzenbank in Den Bosch, de financier van Maatschappij N.V. de Heerlijkheid Sterksel, ging in 1924 failliet en ook N.V. Maatschappij de Heerlijkheid faillieerde mee. Het begin van een belangrijke ontwikkeling van Sterksel in de verdere toekomst.

Verbeteringen en onderhoud

Onmiddellijk na oprichting van de Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel in 1915, geeft directeur Desiré Willems aan het Bestuur van het Waterschap de Rivier de Dommel c.a. te Boxtel eerbiedig te kennen dat zij is eigenaar geworden van het landgoed Sterksel, waarlangs loopt de Sterkselsche Aa en dat zij voornemens is deze rivier aanmerkelijk te verbeteren en op vele plaatsen recht te maken¹⁶. Dat zij mitsdien het Bestuur verzoekt a. machtiging om deze verbeteringen daar te stellen en b. eene bijdrage in de kosten te willen leveren. Uit het antwoord van Waterschap Rivier de Dommel van 26 Augustus 1915 is gebleken dat allereerst een schetstekening dient te worden overlegd waarop het plan van de verbeteringen is aangebracht en daarin aangegeven de drie bruggen waarvoor eertijds fl 986,26½ subsidie is verleend. Met het oogmerk dat ingelanden daarmee gebaat werden en een verlegging wellicht ten nadele van het verkeer zou kunnen strekken. Er zijn geen nadere documenten gevonden als reacties op het verzoek van N.V. Maatschappij de Heerlijkheid tot aanpassingen aan de Sterkselsche Aa. Nochtans zijn er ook geen schetstekeningen en kostenbegrotingen aangetroffen waarnaar het waterschap der Rivier de Dommel om verzocht had. Gebleken is bovendien dat er gedurende de periode van NV Maatschappij de Heerlijkheid, nagenoeg geen veranderingen zijn

¹⁵ Brief wisseling tussen Waterschap der Rivier de Dommel en gemeente Weert, 13 okt. 1905 - 16 febr. 1906

¹⁶ Brf. 17 augustus 1915 van Directeur N.V. Heerlijkheid Sterksel aan het bestuur Waterschap der Rivier de Dommel.

aangebracht aan de tracé van de Sterkselsche Aa dat tevens de grens vormde van het landgoed Sterksel. Wel is daarentegen, geheel op eigen grond van N.V. de Heerlijkheid Sterksel, een geheel nieuw kanaal gegraven, dat voor een groot deel parallel gelegen is aan de Sterkselsche Aa, waarvoor pas vele jaren later (alsnog) een vergunning werd aangevraagd.

Een hypothese op deze omissie zou kunnen zijn, de ingewikkelde situatie waarin de heer Willems zich had begeven. Rivier de Sterkselsche Aa was namelijk tevens de grens van het domein Sterksel. Dat wilde zeggen volledige zeggenschap aan slechts één zijde van deze rivier. Het voorval deed zich voor dat in die tijd aan de overzijde van de rivier, onder de gemeente Leende, de eigendommen waren verdeeld in kleinschalige percelering, met lange, smalle percelen, haaks op de beek en separate eigenaren. Niet alleen met het waterschap der Rivier de Dommel, maar bovendien met de gemeente Leende en de “honderd” verschillende eigenaren zou door de Maatschappij onderhandeld moeten worden

7. Sterkselsche Aa als grens, met vele smalle percelen aan de zuidwestzijde. Kaart; uit collectie M.Deelen, Heeze.

over mogelijke verbeteringen en kanaliseren van de Sterkselsche Aa. Het is hierbij goed denkbaar dat na een grondige afweging door de heer directeur, D. Willems en de aandeelhouders van N.V. Maatschappij de Heerlijkheid, hun voornemen tot verbetering van de Sterkselsche Aa heeft gezien als een onuitvoerbare opdracht. Met het graven van een kanaal op eigen grond zou de be- en ontwatering van de bestaande en nog te ontginnen landbouwgebieden van Sterksel zeker zo goed te reguleren zijn. Om dat plan te realiseren had men daarvoor wel het landgoed Heugten nodig.

Akte,

Er dateert een akte tussen den eigenaar van Heugten en een nieuw op te richten Waterschap de Oude Graaf¹⁷. “Jan Arnold Martens en zijn vrouw Maria Roothans beide wonende te Heemstede, ter ener zijde en de voorlopige voorzitter en secretaris van een nieuw op te richten Waterschap, respectievelijk de heren Frans Damen, burgemeester Nederweert en Albert Hubert Teunissen, ter andere zijde, zijn overeengekomen dat de partij ter ener zijde aan de partij ter andere zijde het recht te verlenen op hare gronden behorende tot het landgoed Heugten, gemeente Maarheeze en Someren de bestaande rivierwaterleiding genaamd Sterkselsche Aa te verbeteren, daar waar nodig te verbreden, uit te diepen, recht te maken en te reinigen, alles overeenkomstig aanwijzen en onder goedkeuring van de Hoofdingenieur van den Provinciale Staten van Limburg. De partij ter andere zijde verplicht zich tegenover partij ter ene zijde voornoemde verbeteringswerken kosteloos uit te voeren en het gewone jaarlijksche onderhoud der rivier over het door voornoemd waterschap, verbeterde gedeelte voor hare rekening te nemen zolang het voornoemde waterschap zal blijven bestaan”. In duplo gemaakt te Weert den 27 juni 1918.

¹⁷ Onderhandse akte d.d. 27 juni 1918 tussen eigenaar Heugten en Waterschap de Oude Graaf i.o.

Bestaande situatie¹⁸

Het beekdal Sterkselsche Aa heeft Cultuurhistorische waarde en behoort tot de ecologische hoofdstructuur (EHS). Het is een redelijk hoog Beekdal met beemdgronden (hooi- en weilanden) en her en der nog restanten

8, Bos en houtwallen nabij Hemelrasten. Foto collectie GN

van een kleinschalige percelering, met lange, smalle percelen, haaks op de beek. Verschillende perceelscheidingen worden nog gemarkeerd door greppels en (resten van) houtwallen. Plaatselijk vindt men nog zandpaden. De percelering kan deels nog dateren uit de Late Middeleeuwen (1250-1500), toen grote delen van de beekdalen werden ontgonnen. Later vond verdere percelering plaats door toewijzing aan boerderijen en splitsing van percelen bij vererving. Aan de noordzijde van het beekdal ligt het Sterkselsch Kanaal. Een deel van het beekdal is thans bedekt met aaneengesloten bos. Voor een deel bestaat dit bos uit (doorgeschoten) hakhout. Het gebied kent een samenhang met het akkercomplex bij Euvelwegen.

Het Weerterbosch

Ten noordoosten van het Weerter Bosch, tussen de Laarderheide en de Coulusdijk, lag een geïsoleerd blok bos. Het bos aan de Coulusdijk, samen met het Weerterbosch/Heugterbroek zijn de enig overgebleven lage, vochtige bossen. De afwatering van het Weerter Bosch verliep, net als nu, in noordelijke richting. In het Weerter Bosch boven de hoogtelijn van 29,5 m had de Oude Graaf duidelijk een kronkelend verloop¹⁹. Het tracé van die oude beekloop is nu nog in het terreinreliëf terug te vinden²⁰. Ten noorden van het Weerter Bosch, te midden van het rechthoekig patroon van kavels in het Heugterbroek, bestond de Oude Graaf uit een rechte sloot. De conclusie van landschappelijk onderzoeksbureau Oranjewoud (1997), dat de Oude Graaf kunstmatig is, zal zeker van toepassing zijn op de rechte sloot ten noorden van het Weerter Bosch. In 1811 heeft de Oude Graaf één duidelijke zijbeek, die ook op de kaart van 1837 is aangegeven, in dezelfde oostelijke richting als de perceel indeling van 1811. De zijbeek heeft een licht kronkelig verloop.

Waterschap de Oude Graaf,

Hoewel Waterschap de Oude Graaf tot de provincie Limburg behoorde wordt in dit document bewust uitgebreid aandacht besteed aan het Waterschap de Oude Graaf omdat het vooral begin 1900 een belangrijke partij was voor N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel en landgoed Heugten.

In Limburg werd speciaal voor het gebied de Oude Graaf in het Weerterbosch separaat Waterschap “De Oude Graaf” opgericht. Het is onduidelijk wat de reden was om een afzonderlijk waterschap op te richten, maar waarschijnlijk had het te maken met de slechte toestand in die streek. Landerijen en bossen van Limburgs grondgebied stonden regelmatig onder water. De Limburgers vonden het een acuut probleem en waren het er over eens dat een eigen waterschap er snel moest komen. Zij vroegen aan de gemeenteraad van Nederweert op 10 maart 1920 een krediet te verlenen van fl. 15.000,-, waarmee de Raad van de gemeente Nederweert op 20 maart 1920 met algemene

¹⁸ Info uit Cultuur Historische Waardenkaart Heeze-Leende, SRE 2006

¹⁹ kadasterkaart van 1811 en topografische kaart 1837

²⁰ Hoogtekaart Waterschap Limburg.

stemmen instemden²¹ mits onder voorwaarde van terug te betalen van 6% rente. Ook de gemeente Weert had eerder een krediet van fl. 25.000,- verleend. Na goedkeuring van het besluit tot verlening van een krediet werd bedoeld bedrag geleend bij de plaatselijke Boerenleenbank.

De Limburgers waren echter iets te voorbarig, want de Brabantse burens dreigden roet in het eten te gooien. In Brabant vreesde men dat ontwatering van de natte streek op Limburgs grondgebied, gevolgen zou hebben voor de aangrenzende, lager gelegen Brabantse gronden.²² De heer A. Verhoeven, secretaris van N.V. De Heerlijkheid Sterksel, schreef op 3 november 1920 een brief aan de heer J.A. Martens - Roothans, eigenaar van landgoed Heugten en voorgesteld als voorlopige voorzitter van het nieuw op te richten waterschap De Oude Graaf, met daarin medegedeeld, de verontwaardiging bij zijn Maatschappij N.V. de Heerlijkheid Sterksel, van de oprichting van een nieuw waterschap, dit tegen de vaste overtuiging dat geen enkele stap in deze richting gedaan zou worden.²³ Slechts twee dagen later op 5 november 1920 schrijft de heer J Martens – Roothans een brief aan de heer notaris, zijn goede vriend. Daarin meldt de heer Martens dat als hij zich goed herinnerde dat de heer Willems (directeur van Maatschappij de Heerlijkheid), destijds volkomen akkoord was met de heer Damen (Waterschap) betreffende die zaak en dat gij dat zelf geregeld hebt. Het ware hem uiterst aangenaam indien alles in orde wordt met de Heerlijkheid door de notaris. Het is hem ter andere wel te verstaan dat hij (J.Martens-Roothans) volstrekt geen moeilijkheden mag hebben. De bevriende notaris krijgt opdracht om aan de heer Damen en Theunissen (voorzitter en secretaris) te schrijven (het nieuwe waterschap De Oude Graaf) dat het waterschap is verplicht alles te betalen en voor de gevolgen verantwoordelijk te blijven. Met tot slot van de handgeschreven brief, “Ik twijfel niet of gij zult die zaak wel tot een gunstig einde brengen”, aldus de heer Martens.

Op 11 november 1920 stuurde de opzichter van Provinciale Waterstaat van Limburg de correspondentie omtrent de overeenkomst aan het bestuur van het Waterschap de Oude Graaf. Hierin werd gemeld dat voor de Heerlijkheid Sterksel als eigenaar of aankoper van landgoed Heugten dezelfde rechten van kracht zijn, uit het bestaan van deze akte mogen geen onaangenaamheden kunnen voortspruiten voor de familie Martens als (oud) eigenaar van Heugten. Mocht er iemand schuld treffen dan zou dat de Heerlijkheid Sterksel zijn. Immers door het graven van een geheel nieuwe beek op Sterksels grondgebied. Op 30 december 1919 besloot Provinciale Staten van Limburg het waterschap De Oude Graaf op te richten, doch pas op 28 juni 1921 werd dat besluit koninklijk goedgekeurd. De vertraging kwam dus voort uit de zorgen van N.V. de Heerlijkheid Sterksel die het Noord-Brabantse provinciebestuur inmiddels hadden bereikt, Het provinciebestuur uit Noord-Brabant had bezwaar geuit omdat de beek, de Oude Graaf, afwaterde richting Noord-Brabant en daar voor wateroverlast werd gevreesd. Er werd een oplossing gevonden door het waterschap De Oude Graaf mee te laten betalen aan verbeteringswerkzaamheden in het gebied van het waterschap De Dommel als dit voor het Limburgse waterschap in de ontwatering voordeel opleverde.

Als gevolg van het nieuwe Waterschap de Oude Graaf werden rivieren verbeterd en verbreed en het water werd sneller afgevoerd waardoor lager gelegen terreinen, waaronder het landgoed Sterksel, toch in een minder gelukkige conditie kwamen te verkeren. De uitgevoerde werken door het Waterschap de Oude Graaf bleken in strijd te zijn met het bepaalde in artikel 673 van het Burgerlijk

²¹ Verslag raadsvergadering 20 maart 1920 der gemeente Nederweert.

²² Adri Gorissen en Ragdy van de Broek, Waterschappen Peel en Maas

²³ brief NV de Heerlijkheid, d.d. 3 november 1920

Wetboek. Dat is evenwel eene aangelegenheid van privaatrechtelijke aard²⁴. Van meebetalen aan verbeteringswerkzaamheden in het gebied van het waterschap De Dommel, zoals de provincies van Noord-Brabant en Limburg waren overeen gekomen is blijkbaar weinig terecht gekomen. In 1972 kwam, na het doorvoeren van een sanering van de Limburgse waterschappen, na 50 jaar een einde aan het bestaan van het kleine waterschap De Oude Graaf. Het werd ingedeeld bij waterschap Midden Limburg.

9, Waterloop de Oude Graaf in het Weerterbos, foto GN

Rivier de Oude Graaf

De Oude Graaf²⁵ is een waterloop op Limburgs grondgebied, die ten westen van de Weerter buurtschap Vrakker begint en in noordelijke richting stroomt, onder meer door het Weerterbos. Later komt de waterloop nabij Heugten uit op het Sterksels Kanaal, dat verder in noordwestelijke richting verloopt en uitwatert in het stroomgebied van de Kleine Dommel. Ook de Huchterbeek, de Vloedlossing, die uit oostelijke richting komt, komt uit op het Sterksels Kanaal. Problemen hierbij bestonden uit wateroverlast bij hevige regenval, verdroging van natuurgebieden zoals het Weerterbos, en de vermenging van natuurlijk water met water dat van stedelijk- en landbouwgebied afkomstig was. De verdroging van het Weerterbos volgde op de kunstmatige ontwatering van dit oorspronkelijk natte bos, die na de Eerste Wereldoorlog tot stand is gekomen ten behoeve van de bosbouw. Mogelijk was de Oude Graaf van oorsprong een natuurlijke beek, zoals kaarten uit het begin van de 19e eeuw laten zien. De huidige waterloop werd voornamelijk in de bedding van deze beek gegraven. Waar deze beek, ten zuidoosten van Heugten de provinciegrens passeert zou een watermolen hebben gestaan. Toponiemen als Molenbrugweg en de boerderijnaam Molenhorst herinneren hier nog aan.

²⁴ Archief Weert, dossier 21 betreffende besluit Gedeputeerde Staten Limburg aangaande oprichting Waterschap de Oude Graaf.

²⁵ Knoops Henk, Weerterbos-Waterbos, 2005, vernatting van het Weerterbos.

Bij de aanpassing van de rivier de Oude Graaf heeft men zo veel mogelijk het slingerende oude tracé gevolgd²⁶. Er is op twee plaatsen een grote bocht afgesneden. Tussen deze bochten is, parallel aan de

beek, circa 100 m oud tracé over. In de laatste bocht, net vóór de Onderstallossing en kort voordat de beek het Weerterbos verlaat, maakt het huidige tracé een scherpere bocht naar rechts dan dat de oude loop kende. Afgezien van deze drie punten wijkt de huidige loop niet meer dan 10 meter van het oude tracé af. De oude loop bij het Heugterbroek staat in verbinding met de rivieren de Onderstallossing en de Oude Graaf. Hierdoor staat deze vol water tot vlak onder het maaiveld. In de gekanaliseerde beek zijn later stuwen aangebracht. In het deelgebied 'In den Vloed', stroomde De Heugterbeek (Vloedlossing), ten noordoosten van de S-bocht die de huidige beek ook nog maakt, als een rechte sloot. Ten zuidwesten van de S-bocht liep ze kronkelig tot aan de provinciegrens, waar ze in de Sterkselsche Aa uitmondt.

10, Grenspaal Someren, Nederweert, Hugten, Sterksel, naast de Sterkselsche Aa. foto GN

11, Foto: Weert en Natuur.

²⁶ Situatietekening is niet beschikbaar.

Het Sterkselsch kanaal,

Dit kanaal werd gegraven tussen 1916 en 1920 in het kader van de ontginningswerkzaamheden van Maatschappij N.V. 'De Heerlijkheid Sterksel'. Het kanaal moest dienen om de landerijen van Sterksel van voldoende water te voorzien tijdens droge periodes en overtollig water snel te kunnen afvoeren. Een tweede doel was ter ontlasting van de Sterkselsche Aa. Een geheel andere reden zou kunnen zijn, zoals in eerdere hypothese is aangegeven, de onmogelijke opgave om de Sterkselsche Aa te verbeteren en deels te kanaliseren. Dit enorme project heeft veel bestuurlijke inspanning gekost.

Dit blijkt onder andere uit de vele stukken van waterschappen en gemeenten van die tijd, die nog bewaard zijn gebleven. Dat het graven van het Sterkselsch Kanaal veel fysieke inspanning heeft gekost is alom bekend, zeker als men terugdenkt aan die tijd dat alles nog in handkracht moest worden uitgevoerd en er nog geen sprake was van enige mechanisering. De schop en kruiwagen waren het meest gebruikte gereedschap, doch paarden en mogelijk zelfs enkele ossen dienden ter ondersteuning. Het graven met de schop gebeurde door bewoners uit Sterksel en omliggende dorpen en er werden met medewerking van de regering ca. 100 Belgische geïnterneerde militairen²⁷ op de ontginning tewerk gesteld. Gemiddeld zijn zeker 200 mannen dag in dag uit bezig geweest om de kanalen te graven, hoelang precies is niet bekend.

12, Noeste arbeiders om met schoppen de kanalen op Sterksel te graven. Tweede van rechts Free Strauven, foto collectie GN

Geïnterneerde medewerkers.

De heer Verhoeven, secretaris van N.V. De Heerlijkheid Sterksel, zegt in zijn lezing op Sterksel hierover het volgende, Citaat: *“Deze mensen verdienen een behoorlijk loon en Maatschappij de Heerlijkheid was als groot bedrijf enigermate hiermede gered, al moet hierbij worden aangetekend dat het in bepaalde sectoren geen uitblinkers waren. Hun opzet was veelal om uit het kamp (Harderwijk) te komen. Er moet gezegd worden dat het systeem van samenwerking met de Nederlandse regering goed was te noemen. De Belgische soldaten waren ondergebracht in enige boerderijen (Vonderweg) nabij het station en men had voor een wel ingerichte kantine gezorgd. Groente, aardappelen, vlees etc. werden van de ontginning betrokken zodat de verzorging*

²⁷ Oorlogsvluchtelingen in de eerste wereldoorlog.

voor deze oorlogsjaren prima was te noemen. Van het allergrootste belang was de controle op het geheel en op de eerste plaats was er militaire Hollandse bewaking en bij een misstap of opstandigheid werden ze direct naar het kamp in Harderwijk teruggezonden. En hiervoor hadden ze respect want dan hadden ze geen extra toelage meer en het contact met hun familie werd beperkt. Het is wel interessant om nog te vermelden dat de geïnterneerden zich in hun vrije tijd goed konden amuseren, ze vormden kaartgezelschappen, hadden een zangvereniging, maar wel een voorbeeld van financiële offers was de oprichting van een harmoniekorps, bij de jaarlijkse kermis en ook in de omtrek en ook bij andere feestelijkheden gaven ze acte de préséance. Dit was voor hen en de dorpsgemeenschap een gezellige en prettige afwisseling. De activiteiten van het korps werden steeds groter en hadden een goede invloed op hun mentaliteit; want het was voor hen hier toch maar een stille omgeving. De Belgische krachten zijn na afloop van de oorlog 1914 / 1918 successievelijk naar hun land teruggekeerd, deze afvloeiing had een tamelijk stil verloop". Slechts enkelen zijn op Sterksel gebleven, waaronder Simelon. Strauven is in eerste instantie ook gebleven, maar later met directeur Desire Willems als tuinman met hem meegegaan naar België om later terug naar Sterksel te komen, te trouwen en een gezin te stichten.

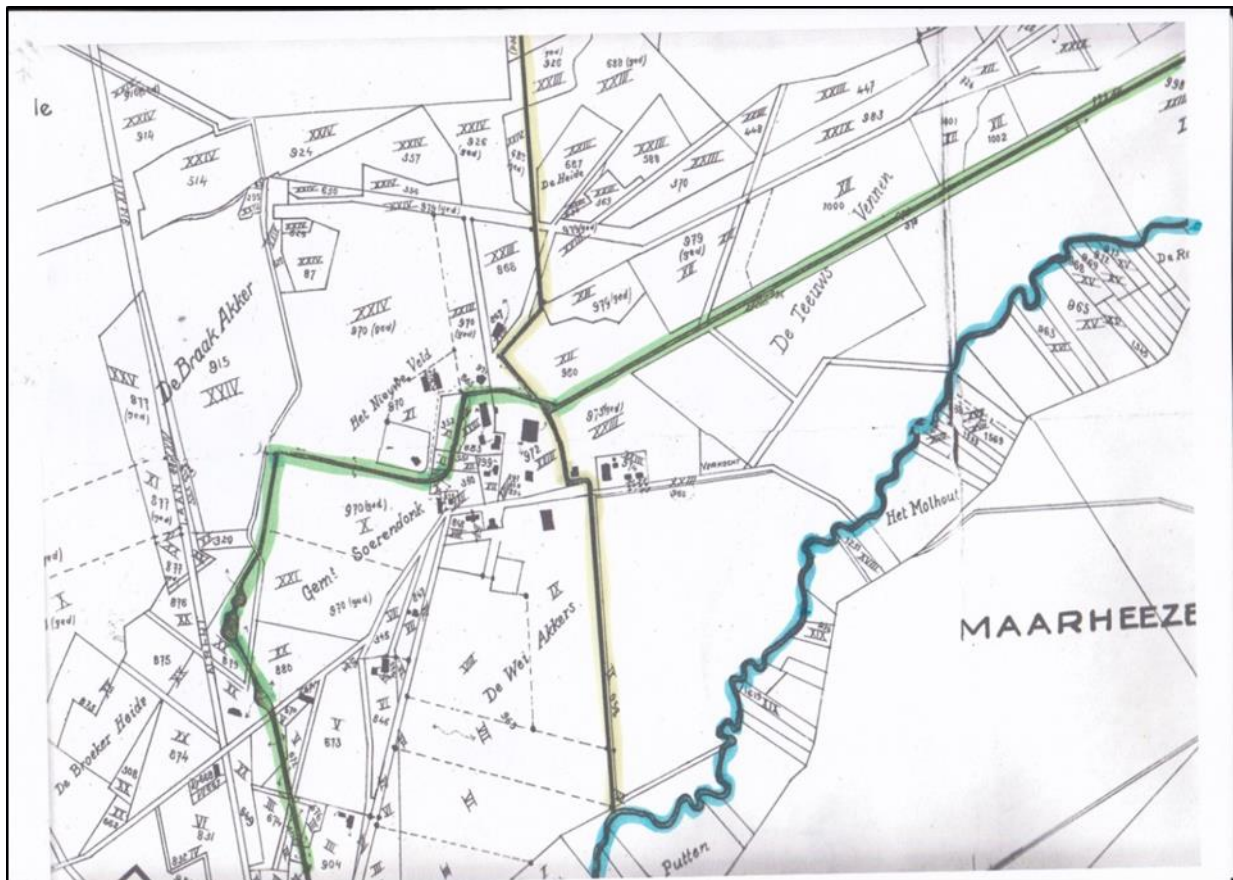
13, Geïnterneerden uit België werden op alle fronten ingezet. Foto: heemkundekring Cranendonck.

Tracé van het Sterkselsch Kanaal

Maatschappij N.V. de Heerlijkheid Sterksel vond voor het Sterkselsch kanaal aansluiting in Heugten, op de grens Noord-Brabant – Limburg, waar waterloop de Oude Graaf, vanuit het Weerterbos instroomde op de Sterkselsche Aa. Op kaarten van 1811 en 1837 heeft de Oude Graaf nog een duidelijk licht kronkelig verloop. In de loop der jaren moet sprake zijn geweest van enige kanalisering waarbij het slingertracé van de Oude Graaf weliswaar zoveel mogelijk gevolgd is, doch waar op twee plaatsen een grote bocht is afgesneden.²⁸ Begin 1900 bestond de Oude Graaf in het Heugterbroek al uit een rechte sloot. De overweging om met het Sterkselsch Kanaal te beginnen op de grens Brabant – Limburg heeft waarschijnlijk alles te maken omdat daar de grens was van het allodium Sterksel, zoals in 1197 vastgesteld, een rechte lijn van Hoenre boom tot Hugten ten Rade. Op de provinciale grens van Limburg en Noord-Brabant begint dus het Sterkselsch Kanaal en neemt het water op dat tot die tijd vanuit Limburg door de Sterkselsche Aa werd afgevoerd. Het nieuwe “afwateringskanaal” heeft een breedte van 6 á 7 meter, een diepte van ca. 2 meter en een verval van ca. 3 meter over 6 kilometer. Het kanaal loopt vooral het eerste gedeelte parallel aan de Sterkselsche Aa in de richting van en door het landgoed de Pan vervolgens, komt het in Sterksel uit in de al eerder genoemde oude gracht, daterend uit de tijd dat het dorp eigendom was van de abdij van Averbode. Vervolgens gaat het Sterkselsch kanaal ten oosten van de Sterkselsche Aa slingerend door het dorp tot nabij

²⁸ Weerterbos-Waterbos, 2005 Henk Koops, vernetting van het Weerterbos

Euvelwegen waar het Sterkselsch kanaal uitkomt in de Sterkselsche Aa. In eerste instantie zijn in dit kanaal twee stuwen gemaakt nl. een stuw ongeveer 1200 meter beneden de provinciale grens in den weg naar Heugten en een in het gehucht Sterksel.

14, Drie waterlopen door Sterksel, situatie ca.1920. Blauw: Sterkselsche Aa, Groen: Sterkselsch Kanaal, Bruin: Peelvenloop. Kaartje: collectie GN

Het tracé uitzetten voor het Sterkselsch kanaal was in professionele handen van de directeur N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel, Desiré Willems. Het struikgewas werd gekapt om zichtbanen vrij te maken voor het kanaal, primitieve jalons – stokken met rode zakdoeken²⁹ - werden gebruikt om het tracé aan te duiden. Een van zijn directe assistenten daarbij was Free Strauven, een geïnterneerde uit België. Bij de Stoeiing bleken er waterbouwkundige problemen te bestaan. Om deze problemen te ondervangen werd naast het uitgezette tracé een parallelsloot gegraven, in de volksmond Prelsloot genoemd³⁰. Deze Prelsloot lag aan de noordelijke zijde van het kanaal in wording. Tussen de huidige adressen Stoeiing 1 (Driessens) en Stoeiing 3 (Schrama) heeft men de Prelsloot onder het Sterkselsch Kanaal door gegraven om vervolgens richting Pastoor P. Thijssenlaan te gaan en via de daar aanwezige sloot langs de weg naar Maarheeze uit te monde in de Sterkselsche Aa. Het gedeelte van de zogenaamde Prelsloot met haakse bocht tussen Stoeiing en Pastoor P. Thijssenlaan is nog steeds in tact. Ten tijde van N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel en kort daarna werd het Sterkselsch kanaal gebruikt voor eenvoudige scheepvaart. Niet al te grote bootjes werden voornamelijk ingezet om kunstmest te vervoeren, de losse kunstmest werd vanaf het station Sterksel met kiepwagentjes aangevoerd naar de veldschuur ten zuiden van het huidige kerkhof, daar

²⁹ uit overlevering, Noordman Dirk, Sterksel,.

³⁰ Aanvulling, Driessens Sjef, Nederweert,.

werd het in zakken geschept en per boot(je) getransporteerd naar de boerderijen. Vanuit de haventjes nabij Kursten en Veroude aan de Stoeiing werd de kunstmest verder gedistribueerd richting de Pan. Ook in het dorp, achter de bollenschuur was een klein haventje en werd gebruikt voor recreatie want daar konden en hoefden geen “kunstmest” boten te zijn.

Dwaling

Naar later is gebleken zou het Sterkselsch kanaal zonder vergunning van het Waterschap de Rivier de Dommel c.a. zijn aangelegd³¹. Het heeft evenwel de toestand van afwateren der streek veel verbeterd. Dit bleek nadat de lage beemdgronden boven de eerste stuw, die vroeger veelal onder water stonden, na het gereed komen van het Sterkselsch Kanaal slechts zelden meer overstromden. Wel was in 1915 door N.V. de Heerlijkheid Sterksel aan het bestuur van dat waterschap vergunning gevraagd om de Sterkselsche Aa te mogen verbeteren en in de kosten daarvan te willen bijdragen. Op dat verzoek om alsnog eene schetstekening en kostenbegroting te overleggen werd

15, Sterkselsch Kanaal bij Heugten, kijkrichting Nederweert, Limburg. Foto GN

door de Maatschappij geen vervolg aan gegeven doch men is eigenhandig overgegaan tot de verbeteringswerken, aldus waterschap Het Stroomgebied van de Dommel.

Het waterschap de Oude Graaf deelde op 5 juli 1923 mede aan waterschap Het Stroomgebied van de Dommel (voorheen “de Rivier de Dommel c.a.”), onder overlegging van eene acte van overeenkomst tusschen de vroegere eigenaar van het landgoed Heugten en het waterschap de Oude Graaf, dat ons bestuur van meening was tot normalisering van de bestaande waterlossing te kunnen overgaan³². Het verbeteren van een gedeelte der Sterkselsche Aa zouden daar moeten aan vooraf gaan.

De heer Willems, directeur der Heerlijkheid Sterksel, in wiens handen eveneens het landgoed Heugten inmiddels was overgegaan, en die tot voeding van zijn ontwerp verbetering der Sterkselsche Aa, het water uit den Ouden Graaf noodig had, heeft zijn aanbod om de lossing tot de grens van Weert te verbeteren in alle opzichten in uitvoering gebracht, zonder daarvoor den minsten financiële steun onzerzijds noch gevraagd noch verkregen te hebben. Dat de heer Willems te kort is gebleven betreffende het aanhangig maken van de noodige vergunning was tot op dat moment onbekend bij waterschap de Ouden Graaf. Middels een schrijven deelt het Brabantse Waterschap mede aan het Limburgse Waterschap dat hun was gebleken dat de Oude Graaf, welke haar water vroeger loosde in de Sterkselsche Aa, thans haar water afvoert in een door de N.V. “De Heerlijkheid Sterksel” gegraven kanaal³³. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel had dus het handgegraven Sterkselsch Kanaal laten

³¹ Waterschap Het Stroomgebied van de Dommel, aan waterschap de Oude Graaf, 26 juni 1923.

³² Brief 5 juli 1923, Waterschap de Oude Graaf aan Waterschap het Stroomgebied van de Dommel.

³³ Brief 26 juni 1923. Waterschap Het Stroomgebied van de Dommel, aan waterschap de Oude Graaf,

aansluiten op de rivier de Oude Graaf, waar tot dan toe de Sterkselsche Aa op aangesloten was. Door deze ongeoorloofde handelingen van De Maatschappij ontstond onenigheid tussen de twee waterschappen over het beheer en onderhoud en hoe nu verder te handelen. Op voorstel van waterschap De Dommel om het afgesneden gedeelte Sterkselsche Aa, hetwelk ten gevolge van het kanaaltje door de Heerlijkheid Sterksel voor den waterafvoer onnodig is geworden, als openbare waterlossing te doen vervallen, deelde Waterschap de Oude Graaf mede, dat er geen bedenkingen bestaan.³⁴ In het zelfde schrijven geeft waterschap de Oude Graaf aan dat dan wel moet worden vastgesteld, dat het nieuw gegraven kanaal in plaats zal treden als openbare waterlossing. Hiervoor neemt Waterschap het Stroomgebied van de Dommel contact op met de aanliggende gemeenten Maarheeze en Leende³⁵. Zowel de gemeente Maarheeze³⁶ als de gemeente Leende³⁷ laten direct weten dat de Sterkselsche Aa ter plaatse niet gemist kan worden. De gronden liggen te ver verwijderd van het nieuw gegraven kanaal. Onenigheid alom, waarop waterschap Het Stroomgebied van de Dommel actie onderneemt. N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel verkeerde toen al in het faillissement van de Hanzebank

Publicatie van Ter visielegging omlegging Sterkselsche Aa.

Het voorlopig bestuur van het waterschap Het Stroomgebied van de Dommel verzoekt aan de gemeentebesturen van Soerendonk, Someren, Leende, Heeze en Maarheeze³⁸, om op zondag 9 november 1924 (alsnog) op de gebruikelijke wijze ter algemene kennis te brengen, bijgaande publicatie.. Voor den afroeper werd fl. 0,15 beschikbaar gesteld.

Publicatie:

Het voorlopige dagelijksche bestuur van het waterschap het Stroomgebied van de Dommel, gelet op art.52 § III van het reglement van de waterleidingen in de provincie Noordbrabant, MAAKT BEKEND: dat vanaf 12 november 1924 gedurende 30 dagen voor een ieder ter secretarieën der gemeenten Maarheeze - Soerendonk – Someren – Leende – Heeze ter inzage is nedergelegd een ontwerp van het besluit tot het verlenen van ontheffing aan de N.V. DE HEERLIJKHEID STERKSEL, van het bepaalde in artikel 48 sub a en e van het Reglement op Waterleidingen voor wat betreft het maken van een afvoerkanaal, beginnende aan de grens van de gemeenten Someren en Nederweert en eindigende in de Sterkselsche Aa op grondgebied van de gemeente Soerendonk, als ook het verrichten van bijkomende werken als:

- a. Het opheffen van een gedeelte van der Sterkselsche Aa nabij perceel gemeente Soerendonk sectie G no. 1406
- b. Het afdammen van de Sterkselsche Aa aan den linkeroever van gedoeld afvoerkanaal gemeente Soerendonk sectie D no. 992
- c. Het maken van twee stuwen in het afvoerkanaal.

Verder is toegevoegd het ontwerp besluit (de voorwaarden) waaraan het afvoerkanaal moet voldoen zoals toelaatbare hoogte van opstuwing op diverse plaatsen, het onderhoud dat berust bij de N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel, evenals alle te maken kosten verband houdende met het te graven kanaal.

³⁴ Brief 4 augustus 1923, Waterschap de Oude Graaf aan Waterschap de Dommel.

³⁵ Brief 1 februari 1924, Waterschap Stroomgebied van de Dommel

³⁶ Brief 13 februari 1924 nr. 18/2, Gemeente Maarheeze

³⁷ Brief 26 februari 1924 nr.357 Gemeente Leende

³⁸ Brief 6 november 1924 nr. 88, Waterschap Stroomgebied van de Dommel

WATERSCHAP: "HET STROOMGEBIED VAN DE DOMMEL".

Bortel, den 6. November 1924.

Aga. No. 88.

ONDERWERP:

Tervisielegging.

Omlugging Sterkselsche Aa.

3 bylagen.

Het Voorloopig Dagelyksch Bestuur van het Waterschap; "HET STROOMGEBIED VAN DE DOMMEL" heeft de eer U beleefd te verzoeken, inliggend ontwerp-besluit ter Uwer gemeente-secretarie ter visie te leggen en bygaande publicatie op Zondag 9. November a.s. op de gebruikelijke wyze ter algemeene kennis te doen brengen; een exemplaar daarna te doen aanplakken en het ander, ten bewyze, dat de afkondiging is geschied, door den aflezer geteekend, terug te zenden aan het Dagelyksch Bestuur voornoemd. (Adres: H. J. Boerdonk te Bortel.)

Het Voorloopig Dagelyksch Bestuur van voornoemd
Waterschap;

De Voorloopige Watergraaf,

De Voorloopige Griffier,

AAN

HET GEMEENTEBESTUUR

van

Maarheeze

*Met f 0.15 voor
den aflezer.*

16, Brief van het waterschap aan de gemeenten Maarheeze en Leende. fl. 0,15 voor den aflezer was in die tijd blijkbaar gebruikelijk. Foto: uit collectie GN

Middels het plaatsen van hun handtekening hebben vele eigenaren van gronden, gelegen aan de Sterkselsche Aa hun bezwaren ingediend. Deze bezwaren waren voornamelijk gericht op de mate van opstuwing van het water, waardoor eene zoo groote hoeveelheid water ineens kan worden afgevoerd, dat alle hunne beneden gelegen gronden, daardoor geheel onder water loopen, waarvan nog onlangs ondervinding is opgedaan. Dat zij bezwaar hebben dat aan eigenaren van boven gelegen gronden voordeelen worden toegekend, waardoor eigenaren van beneden gelegen gronden worden benadeeld.

Het waterschap Het Stroomgebied van de Dommel verklaart op 2 december 1924 aan de gemeenten Heeze en Maarheeze, naar aanleiding van de vele bezwaren op bovengenoemd ontwerpbesluit, dat de omlegging der Sterkselsche Aa en het maken der stuwen al eertijds zonder vergunning is geschied. Om deze misstand op te heffen zal, zoo daar tegen geen ernstigere bezwaren door belanghebbenden worden ingediend, de vereisten vergunning (alsnog) worden verleend. Het verschil tussen hoogste en laagste opstuwing zal in het ontwerp worden aangepast. Daar het niet aangaat door de eene sterk te bevoordeelen, aan de inwoners eener andere gemeente grote schade te berokkenen.

Ook aan waterschap De Ouden Graaf wordt door waterschap Het Stroomgebied van de Dommel gemeld³⁹ dat de omlegging van de Sterkselsche Aa en het maken der stuwen eertijds zonder vergunning is geschied. Om deze misstand op te heffen zal, zoo daartegen geen ernstige bezwaren door belanghebbende worden ingediend en de vereischte vergunning worden verleend, aldus de veronderstelling van het waterschap Het Stroomgebied van de Dommel. Echter het bestuur van waterschap De Oude Graaf dacht daar toch iets anders over.⁴⁰ Zij zijn van mening dat het recht verloren zou gaan, dat was verkregen bij akte van overeenkomst d.d. 27 juli 1918 met den toenmalige eigenaar van Heugten, n.l. het verbeteren, daar waar nodig te verbreden, uit te diepen, recht te maken en te reinigen. Tegen het verlenen tot opheffing van het gedeelte Sterkselsche Aa sub. B. vanaf de grens van Nederweert / Someren tot perceel Soerendonk D no. 992, alsmede tegen het behoud van de stuw in den Boschdijk sub d. met klem te moeten protesteren. Het waterschap de Oude Graaf wil het waterschap Het Stroomgebied van de Dommel zoveel mogelijk tegemoet komen en haar bezwaar intrekken, mits dat waterschap de verplichting op zich neemt:

- A. het nieuwe afvoerkanaal als openbare waterlossing erkent en als zoodanig in den legger opneemt.
- B. aan het waterschap de Oude Graaf voor dit gedeelte nieuwe beek dezelfde rechten toekent als de bestaande bij akte van overeenkomst d.d. 27 juli 1918, met de toenmalige eigenaar van Heugten.

Het bezwaar tegen het behoud der stuw in den Boschdijk daarentegen blijft gehandhaafd.

Een andere partij die bezwaar maakte waren de curatoren van faillissement De Hanzebank uit 's Hertogenbosch, die optrad in het belang van Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel, welke was meegesleurd in het faillissement van de Hanzebank. De curatoren vonden dat hetgeen gesteld in artikel 8 van het concept besluit, het niet gewenst is om dergelijke verstrekkende gevolgen te verbinden bij ingebreke stelling van genoemde verplichtingen, daar het slechts om een betrekkelijk kleine wijziging van een bestaande toestand gaat. De curatoren zijn bereid op den grondslag van het

³⁹ Brief 25 november 1924, Het Stroomgebied van de Dommel

⁴⁰ Brief 6 december 1924 nr. 149, Waterschap de Oude Graaf (afschrift)

gewijzigde concept met het Waterschap Het Stroomgebied van de Dommel te contracteren, mits het bestuur van dat waterschap alsnog besluit om artikel 8 uit te schakelen⁴¹.

Het waterschap Het Stroomgebied van de Dommel was bereid tegemoet te komen aan de bezwaren en konden alle eigendommen dier gemeente volkomen blijven afwateren op de Sterkselsche Aa⁴². Er werd tegemoet gekomen aan het vele bezwaar tegen het verschil tussen de hoogste en laagste opstuwing. Op uitdrukkelijk verzoek van waterschap De Oude Graaf zou het onderhoud van het Sterkselsch Kanaal vanaf de Limburgse grens tot aan perceel no 992 sectie D gemeente Soerendonk afgestaan gaan worden door waterschap het Stroomgebied van de Dommel. Voorts zou het beheer van dat deel van het Sterkselsch kanaal inclusief de kunstwerken wel bij waterschap het Stroomgebied van de Dommel behoren. Laatst genoemd waterschap zo bleek later, heeft echter gemeend de teugels volledig zelf in handen te moeten houden. Het Waterschap de Oude Graaf bleef echter volharden voor dat onderhoud⁴³ en kreeg na ruim anderhalf jaar uiteindelijk toch haar zin⁴⁴. De voorzitter der Xe afdeling, de heer Knaapen, van het waterschap het Stroomgebied van de Dommel meldde toen dat er geen bezwaar meer bestond dat het onderhoud van het gedeelte van de Sterkselsch Kanaal vanaf de Limburgse grens tot aan perceel no 992 sectie D gemeente Soerendonk van uwentwege en op uwe kosten wordt gezuiverd en onderhouden. Uit de brief bleek verder dat, voor de zuivering van dit gedeelte van het kanaal, er eene commissie is gevormd, onder leiding van de heer Th.B. Noordman⁴⁵ te Sterksel. Voor het overige gedeelte van het Sterkselsch kanaal behoort het onderhoud onder toezicht van waterschap het Stroomgebied van de Dommel. Het bezwaarschrift van de curatoren van N.V. Heerlijkheid Sterksel werd meer gezien als eene administratieve aangelegenheid, de bepaling sub VIII van het ontwerpbesluit werd daarom niet overgenomen.

Nadat alle partijen gehoord en beantwoord waren kon waterschap Het Stroomgebied van de Dommel, ter voldoening van artikel 52, alinea 3 van O III van Het Reglement op de Waterleidingen in de Provincie Noord-Brabant, Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant op de hoogte brengen⁴⁶ voor wat betreft het maken van een afvoerkanaal, beginnende bij de grens van de gemeente Someren/Nederweert en eindigende in de Sterkselsche Aa aan den westelijke hoek van het perceel sectie D no 947 gemeente Soerendonk, Hemelrasten. Voorts werd ook melding gemaakt van de bijkomende werken, het opheffen van een gedeelte der Sterkselsche Aa en het afdammen van de Sterkselsche Aa op perceel sectie D no 992 gemeente Soerendonk (zie geel gemarkeerd perceel links op onderstaande tekening), daar waar de Sterkselsche Aa het afvoerkanaal zou kruisen. Het Sterkselsch Kanaal had toen al de nodige jaren dienst gedaan, doch met deze mededeling was het Sterkselsch Kanaal formeel functioneel aanwezig.

⁴¹ Brief 29 december 1924, brief van Curatoren faillissement Hanzebank aan Waterschapde Dommel.

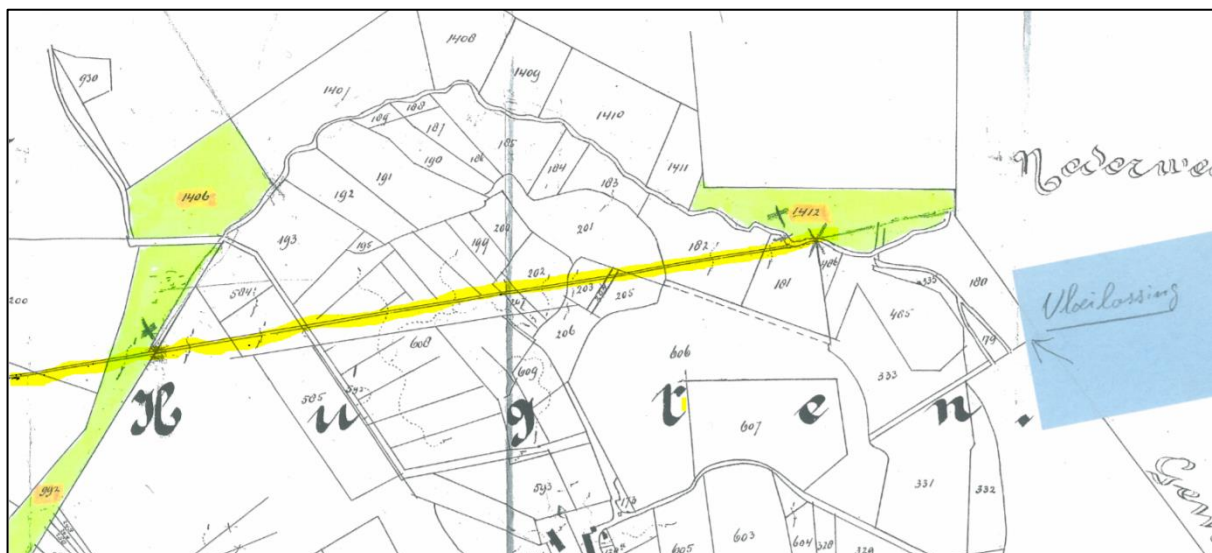
⁴² Brief 10 januari 1925, ambtelijk schrijven van waterschap Stroomgebied van de Dommel.

⁴³ Brief 27 april 1925, waterschap de Oude Graaf.

⁴⁴ Brief 6 oktober 1926, waterschap het Stroomgebied van de Dommel aan waterschap de oude Graaf.

⁴⁵ 1869-1958, Opa van de auteur.

⁴⁶ Brief 21 februari 1925, brief waterschap Het Stroomgebied van de Dommel aan Gedeputeerde Staten van Nb

17, situatietekening met de twee locaties (X) waar het Sterkselsch Kanaal (geel gemarkeerd) de meanderende Sterkselsche Aa kruist. Kaartje; uit collectie GN

Het Sterkselsch kanaal 100 jaar.

Zoals eerder aangegeven heeft het beekdal Sterkselsche Aa Cultuurhistorische waarde en behoort het tot de ecologische hoofdstructuur (EHS). Het is een redelijk hoog beekdal met beemdgronden en op Molhout en de Biesputten nog restanten van de vroegere kleinschalige percelering, met lange, smalle percelen, haaks op de beek. Aan de noordwest zijde van het beekdal ligt het Sterkselsch Kanaal. Een deel van het beekdal is thans bedekt met aaneengesloten bos. Voor een deel bestaat dit bos uit (doorgesloten) hakhout. Het gebied kent een samenhang met het akkercomplex bij Euvelwegen⁴⁷.

Het Sterkselsch Kanaal is een fraaie waterloop met in de zomerdag een dek van waterplanten. Was het dat het Sterkselsch Kanaal destijds voornamelijk is gegraven om de landbouwgronden van Sterksel te bevoelen, deze functie is nagenoeg komen te vervallen. Tegenwoordig heeft het Sterkselsch Kanaal, evenals de Sterkselsche Aa, een belangrijke functie voor de waterafvoer van het bovenstrooms gebied vanuit Limburg, zoals 100 jaar geleden ook reeds het geval was. In oktober 2006 heeft

Waterschap De Dommel het waterbergingsgebied 'De Rummeling' aangelegd. De aanleiding voor het waterbergingsgebied zijn de ongewenste overstromingen vanuit het Sterkselsch kanaal. Deze overstromingen zijn het gevolg van hoge piekafvoeren. Deze ontstaan door een combinatie van een hoge hoeveelheid neerslag en een snelle afvoer van het water in het landelijk gebied. In 2002 heeft dit geleid tot overstromingen aan de overzijde van dit kanaal.

18, geen kunstmest vervoer meer, maar het is alleen nog de jeugd en de stoomboot van Sinterklaas die af en toe nog op het Sterkselsch kanaal varen. Foto GN

⁴⁷ Cultuurhistorische waardenkaart H-L, SRE 2006

Waterschap De Dommel heeft een voorziening gemaakt waarbij tijdens piekafvoeren van het kanaal een deel van het water via de inlaat het 9 ha. grote waterbergingsgebied kan binnen stromen. Dit gebied is omgrensd door kade en hoge gronden. Hierbinnen kan maximaal 57.000 m3 water tijdelijk worden geparkeerd. Zodra de afvoerpiek voorbij is, loopt het waterbergingsgebied vanzelf langzaam weer leeg. Het doel van Waterschap De Dommel is om wateroverlast ter plaatse van bebouwing of ander intensief gebruikt land te voorkomen. Daar waar het minder kwaad kan, wil het waterschap een deel van het hemelwater tijdelijk "parkeren". Door het aanleggen van waterbergingsgebied 'De Rummeling' ontstaat er minder kans op wateroverlast in de intensievere gebiedsdelen benedenstrooms. Daarnaast is in 2007 het waterbergingsgebied bij het Weerterbos in Limburg gerealiseerd waardoor de kans voor Sterksel op overstromingen nog geringer is geworden. Door de aanleg van het Sterksels Kanaal, dat water vanuit Limburg afvoert, voert de Sterkselse Aa alleen nog water uit Brabant af. Door de aanleg van stuwen wordt verdroging tegengegaan. Door eventueel grond langs de beek aan te kopen is in het kader van de ontwikkeling van het Natuurnetwerk Nederland, uitbreiding mogelijk van de EHS, Ecologische Hoofdstructuur.

19, viswedstrijd aan het Sterkselsch Kanaal, nabij de Heezerweg – Kloosterlaan, jaren 60. Foto: G. Strauven

20, situatie in de Pan, De Sterkselsche Aa, links, duikt onder het Sterkselsch kanaal, rechts, door om beiden bij hoog water het overtollige water te lozen in waterbergingsgebied De Rummeling, uiterst rechts maar niet op de foto. Foto GN

Bruggen en stuwen over het Sterkselsch Kanaal.

Over het 6 kilometer lange Sterkselsch Kanaal zijn op diverse plaatsen bruggen van diverse makelij aangebracht, gedurende de eeuw van het bestaan van dit kanaal zijn de meeste bruggen een of meerdere malen geheel of gedeeltelijk vernieuwd. Na het smalle en mogelijk oudste boogbrugje over het Sterkselsch kanaal, zijn de belangrijkste brugovergangen van zuid naar noord, de betonnen brug in de Hugterweg van en naar Someren-Heide, vervolgens een “weidebrug”, een voetgangersbrug bij het waterbergingsgebied, daarna volgt de brug van hout en metaal in de Panweg, gevolgd door twee voetgangersbruggen richting het einde van de Panbossen, halverwege richting Stoeiing is een sluis aangelegd waarover gelopen kan worden. De eerste brug van de Stoeiing is een stalen brug met houten liggers bij Holderden⁴⁸, komende bij het dorp Sterksel treft men tegenover Stoeiing 1d een stuw aan, daarna volgt de brug van beton over de Averbodeweg, waarschijnlijk is deze brug met voormalige stuw nog in zijn originele staat, vervolgens komt dan de houten brug in de Dreef, ooit had deze brug de naam Dirk

22, boogbrugje, gelegen op Hugten, ten zuiden van de weg Someren-Heide – Maarheeze, foto GN.

21: houten brug bij de Dreef, ooit officieel Dirk Noordmanbrug genoemd. Ansichtkaart: uit collectie GN

Noordmanbrug⁴⁹, na een scherpe bocht volgt de brug met stalen leuningen in de Heezerweg met de later aangebrachte fietsersbrug, bij deze brug is de originele oude stuw nog duidelijk waarneembaar maar als zodanig niet meer in gebruik, daarna komt men wederom bij een stuw in het kanaal, vervolgens komen er nog twee bruggen en twee stuwen, de stalen brug in de Kloosterlaan, ooit de Piet Loeffbrug genoemd en de stuw en brug met stalen leuningen in de Korte Vlaamseweg. Alvorens het Sterkselsch kanaal uitmondt in de Sterkselsche Aa stroomt het water nog eenmaal onder een “weidebrug” door en middels een stuw stroomt het dan de diepte in.

100 jaar nadat het Sterkselsch kanaal is gegraven beschikt het over zeven stuwen, waarvan vijf functioneel met of zonder zonnecollectoren, en twee oude stuwen die buiten gebruik zijn gesteld. Er zijn 8 stuks bruggen voor autoverkeer, gemaakt van combinaties van beton, staal en hout, alsmede over drie voetgangersbruggen en twee private weidebruggen.

De drie eerder genoemde verkeersbruggen van de familie Pompen over de Sterkselsche Aa hadden ook namen. De brug in den weg van Heeze naar Sterksel werd op de zijwand aangeduid als de A.A. Schillemanbrug, de brug in den weg van Maarheeze naar Sterksel werd eveneens op de zijwand aangeduid als Molhoutsebrug. Van de brug in den weg van Leende naar Sterksel, nabij de halteplaats van de NS, is geen andere naam bekend dan de brug bij het station.

23, Achter Hemelrasten stroomt het Sterkselsch Kanaal in de Sterkselsche Aa, foto GN

⁴⁸ Driessens Sjef Nederweert: deze brug was voorheen privé eigendom van de gebroeders van Hienen,

⁴⁹ Noordman Gerard: het originele houten bord is in zijn bezit.

Weg- en Waterschap Sterksel

Vanuit de historie was het domein Sterksel een groot landgoed dat vanaf 1197 steeds in het bezit was van slechts één instantie, Averbode, Pompen en De Maatschappij. Er was nog nauwelijks infrastructuur, totdat de N.V. Maatschappij de Heerlijkheid het landgoed Sterksel ging inrichten, met lange rechte wegen, kanalen en sloten. Omdat alle wegen en waterlopen particulier eigendom waren van N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel, werd in 1924 bij het faillissement van de N.V. deze infrastructuur mede verkaveld en ingedeeld bij de aanliggende percelen grond. Middels de publieke verkoop werden dus de wegen, kanalen en sloten, inclusief de bijbehorende gronden, na betaling overgedragen aan de nieuwe eigenaren. Hetgeen betekende dat in de meeste gevallen de nieuwe eigenaren percelen grond hadden gekocht tot aan de as van de weg of waterloop waaraan deze was gelegen. Het waren toen nog allemaal zandwegen en de nieuwe eigenaren van de gronden behoorden te voorzien in een ongehinderde doorgang van wegen en waterlopen op hun grondgebied als ware het openbare voorzieningen. De gemeente Maarheeze noch de bestaande waterschappen waren van zins om onderhoud uit te voeren aan de infrastructuur op Sterksel dat in bezit was van particuliere eigenaren. In dat kader moest er een collectief komen waarin bewoners de gezamenlijke verantwoordelijkheid overdroegen aan een op te richten bevoegde instantie. Met goedkeuring van de lokale en provinciale overheid werd met Koninklijk besluit het Weg- en Waterschap Sterksel opgericht⁵⁰. Een uniek gebeuren door particulier initiatief. Sterksel was waarschijnlijk het enige dorp in Noord-Brabant of misschien wel in heel Nederland dat middels een particulier Weg- en Waterschap zeggenschap had over de Sterkselsche infrastructuur. Men regelde zelf de waterhoogte, men kocht sintels van de spoorwegen en zinkassen bij de zinkfabriek in Budel-Dorplein om daarmee de belangrijkste wegen te kunnen verharderen.

De Stoeiing

De Stoeiing, een lange rechte weg die loopt vanaf de Averbodeweg naar het landgoed de Pan. De naam Stoeiing komt evenals de naam Holderden, al op oude kaarten van Sterksel voor. Het betreft waarschijnlijk gebieden waarvan het onduidelijk is waar de namen vandaan komen. De straat Stoeiing met direct aan de noordzijde het strak gegraven Sterkselsche Kanaal en iets er vanaf ter zuidzijde, de meanderende Sterkselsche Aa. Bedrijven aan de Stoeiing hebben hun landerijen tussen deze twee waterlopen liggen. N.V. Maatschappij de Heerlijkheid had deze weg, evenals bij de andere lange wegen, ingericht met passende boomsoorten. Vanaf de huidige Averbodeweg tot aan de brug bij Holderden waren Amerikaanse Eiken geplant, op het volgende deel tot aan de Pan zijn in die tijd Populieren geplant. Toen in 1924 N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel meegesleurd werd in het faillissement van Hanzebank, werden de nog niet bestemde gronden van het landgoed Sterksel in percelen met verschillende oppervlakte ingedeeld. Deze percelen werden publiekelijk verkocht met, zoals reeds eerder aangegeven, tevens de helft van de weg behorende tot de aanliggende percelen. In het geval van de Stoeiing zou dat slechts voor een zijde van de weg opgaan, aan de andere zijde stroomde immers het Sterkselsch Kanaal. Een van de aandeelhouders van de Maatschappij, de heer Raming, had daar wel een oplossing voor. Als privé persoon kocht hij de weg de Stoeiing in zijn geheel met de bedoeling zeggenschap te behouden over de plantstrook en de

⁵⁰ Noordman Dirk, interview, zie [www.sterksel.nu/historisch Sterksel](http://www.sterksel.nu/historisch%20Sterksel)

bomen ⁵¹. In 1944 tijdens de bevrijdingsperiode van de Tweede Wereldoorlog stond de Stoeiing blijkbaar vol met militair materieel beschut onder de kruinen van de grote eiken, om vooral toch maar niet gezien te worden. Die Amerikaanse eiken en veel van de populieren zijn in de loop der jaren vervangen door andere bomen. Een mooie uniforme laan zoals het ooit moet zijn geweest is het niet meer geworden. Tegenwoordig is het Sterkselsch Kanaal een fraaie waterloop met veel vissen en een dek van waterplanten waar eenden tussendoor zwemmen.

24, Sterkselsch Kanaal vanaf brug bij Holderden richting De Pan. foto GN

De Peelvenloop

De Peelvenloop is gegraven waarschijnlijk direct nadat in 1915 N.V. De Heerlijkheid Sterksel was opgericht, met de bedoeling om twee vennen, Peelven en Turfven naar wordt aangenomen ter grootte van 80 hectare, droog te leggen en vervolgens te ontginnen. Ten onrechte wordt nog vaak de functie van het droogleggen van genoemde twee vennen toegedicht aan het Sterkselsch Kanaal, doch dat kanaal is blijkbaar pas later gegraven en had een ander doel. Over het ontstaan en graven van de Peelvenloop is helaas zeer weinig informatie te achterhalen. De naam Peelven is waarschijnlijk gekozen omdat het vroeger zeer grote moerasgebied “De Peel” uitlopers had ver in westelijke richting. Ook het Weerter bos, Heugten en de hele omgeving waren natte gebieden vanwege de uitlopers van de Peel.

⁵¹ Sjef Driessens Nederweert, Sterksel kenner.

De Peelvenloop is een kanaaltje dat als het ware middels een grote boog door landgoed Sterksel loopt en op twee plaatsen uitmondt in de Sterkselsche Aa. Te beginnen stroomopwaarts bij de Sterkselsche Aa nabij de Biesputten, achter op het land van de huidige Maatschap Noordman. Vandaaruit gaat de gegraven loop links van boerderij Welgelegen naar de overzijde van de Pastoor P. Thijssenlaan, waar deze links af buigt om dan direct voor huisnummer 22 richting Stoeiing te gaan. Voorbij de eerder genoemde stuw in het Sterkselsch Kanaal voor Stoeiing 1d, gaat de Peelvenloop momenteel door de Sterkselsche Aa tot aan de betonnen brug van de Averbodeweg, daarna vervolgt de loop zijn weg richting Pandijk rechts van aannemersbedrijf Cox. De loop gaat onder de Pandijk door en is verder gegraven langs het Turfven, waar het nabij huisnummer 9 afbuigt richting Providentia-Kloostervelden, daar verdwijnt de Peelvenloop onder de grond, om vervolgens weer zichtbaar te worden nabij Peelven nr. 3, (familie Geraets) de boerderij waar 100 jaar geleden het echte grote ven “Het Peelven” achter lag.

25: Op het terrein van Providentia-Kloostervelden verdwijnt de Peelven enkele honderden meters onder de grond. Foto GN

Via de huidige weilanden vervolgt de Peelvenloop middels wat haakse bochten haar weg richting Peelven 13 (familie Zwetsloot, voorheen fam. Geelen). Bij de kruising met de Ten Brakeweg gaat de Peelvenloop door naar de Vlaamseweg en komt uit aan de noordzijde van de boerderij aan de Vlaamseweg nr. 14 (familie Kuijten) om vervolgens onder de Vlaamseweg door te gaan en aan de overzijde uit te komen bij de bosrand dat de oude grens is tussen Heeze en Sterksel, namelijk de lijn vanaf het Scureke⁵² (Kempenhaeghe) tot aan de Hoenderboom. Bij de virtuele dorpengrens buigt de waterloop af naar het zuiden en volgt de grens tot aan het voetgangersbrugje over de Sterkselsche Aa achter Kempenhaeghe. Daar iets voorbij mondt de Peelvenloop uit in de Sterkselsche Aa.

⁵² Het grenspunt Scureke dateert uit 1197, waarschijnlijk is de naam een afleiding van 'schoorke', wat bruggetje betekent. In 1517 wordt melding gemaakt van een bruggetje over de Aa; dit blijkt uit een oorkonde uit dat jaar. Er ligt nog steeds een brugje over de Sterkselsche Aa, (cult. historische waardenkaart, SRE 2006).

De Peelvenloop is in de huidige situatie niet overal direct meer zichtbaar. Op een aantal plaatsen is dit kanaaltje overkluisd, dat wil zeggen dat het middels buizen ondergronds verder gaat. Dit is zoals reeds aangegeven het geval bij Providentia-Kloostervelden, maar ook vanaf Poelhoeve 16 via de Pastoor P. Thijssenlaan tot aan de stuw in de Sterkselsche Aa, nabij Stoeiing 1d. Een andere bijzonderheid hierbij is dat het Sterkselsch Kanaal vermoedelijk pas later is gegraven en daarom de Peelvenloop kruiste ter hoogte van de Stoeiing 1d, (familie Kursten).

26, De Peelvenloop, het achterland hier was 100 jaar geleden alleen maar water "Het Peelven", nu heet de aanliggende straat zo. Foto GN

De oude gracht

Op Sterksel stonden in de middeleeuwen vijf boerderijen, vier daarvan stonden binnen een gracht met water. Aan de oostkant van de dorpsgracht heeft een poort gestaan, die men 's avonds placht te sluiten. Aan de westzijde van deze gracht heeft een hamei of schutboei (slagboom) gehangen. Op de kaart van Löwis uit 1653 is de gracht in blauw aangegeven. Het

27, Voormalige oude gracht, nu deel van Het Sterkselsch Kanaal, foto GN

28, Bewoonde deel van Sterksel op kaart van C. Löwis 1653, kaart uit collectie GN

noordoostelijke deel met de cijfers 55, 26, 27, 90 is in 1916 gebruikt gaan worden voor het Sterkselsch Kanaal en dat is nog steeds zo. Het zuidwestelijke gedeelte is in de loop van de laatste eeuw successievelijk gedempt. De huidige Averbodeweg moeten we ons voorstellen van de poort linksonder tot de poort rechtsboven; de weg rechtsboven is de Pandijk. De gracht schijnt pas in 1448 te zijn aangelegd om zich enigszins te beschermen tegen rondtrekkende bendes en brandstichtende soldaten. Er zijn beweringen dat er een dubbele gracht zou zijn geweest, doch dit wordt niet gestaafd⁵³. Bij archeologisch onderzoek ten westen van de Averbodeweg in 2008-2010 door onderzoeksbureau Raab wordt gesproken over een binnen gracht, doch hiermee kan ook een gracht bedoeld worden tussen twee boerderijen in.

De Rakersloop

De benaming voor dit gegraven kanaaltje is uit overlevering de Rakersloop, doch is nergens als zodanig aangegeven. Het zou even goed de Chijnsgoedloop genoemd kunnen worden. Het betreft een soortgelijke waterloop als de Peelvenloop maar dan ten zuiden van Sterksel, deels over grondgebied van Sterksel en deels over dat van Maarheeze en Hugten, gemeente Cranendonck. Het betreft hier van oudsher ook een drassig gebied. Over deze waterloop zijn (nog) geen documenten gevonden. Deze Rakersloop loopt vanaf de Sterkselsche Aa. tussen de Panweg en de nieuw aangelegde waterbergingsgebied de Rummeling in de Pan, voert vervolgens ten zuiden van de Panweg richting Koenraadsweg, gaat daar onder de Panweg door, via Maarheezer grondgebied, door de landerijen aan de Ontginningsweg en na enige honderden meters gaat de waterloop onder de Ontginningsweg door, om vervolgens voor de eerste maal onder de weg het Chijnsgoed door te gaan, via een aantal kronkelingen door de landerijen passeert deze waterloop voor de tweede maal de weg Het Chijnsgoed nabij huisnummer 6, om vervolgens voorbij Molhout weer in te stromen in de Sterkselsche Aa.

Vennen en Poelen

“In het van oorsprong met heide en struiken begroeide landschap van Zuidoost Brabant, kwamen her en der grotere en kleinere laagtes voor, vennen genaamd. Vennen zijn ondiep, van nature voedselarm en hebben geen verbinding met het grondwater. Een traditioneel ven is voor zijn water voorraad volledig afhankelijk van regen- en kwelwater uit de directe omgeving. Een ven kan na een langdurige periode van weinig regen en veel zon droog komen te staan. Een ven is dus de korte termijn balans tussen neerslag en verdamping. Voorwaarden voor het ontstaan van een ven is een zandbodem, verder deden de wind en het water in lang vervlogen tijden, met name de ijstijd meer dan 12000 jaar geleden, de rest⁵⁴”.

Rondven en Grafven

Het ontstaan danken de vennen dus voornamelijk aan de wind die vlak na de laatste ijstijd⁵⁵ vrij spel had op de zandvlakten. De vennen in de omgeving van Sterksel zijn in de meeste gevallen ontstaan door uitwaaiingen. Er is echter één ven dat een andere levensgeschiedenis kent, het Rondven, gelegen direct bij de Hoenderboom, het noordelijkste grenspunt van Sterksel, met Heeze, Someren en Lierop. Het bijzondere aan dit venetje is dat het een zogenaamde pingoruïne betreft waardoor het is aangemerkt als aardkundig monument.

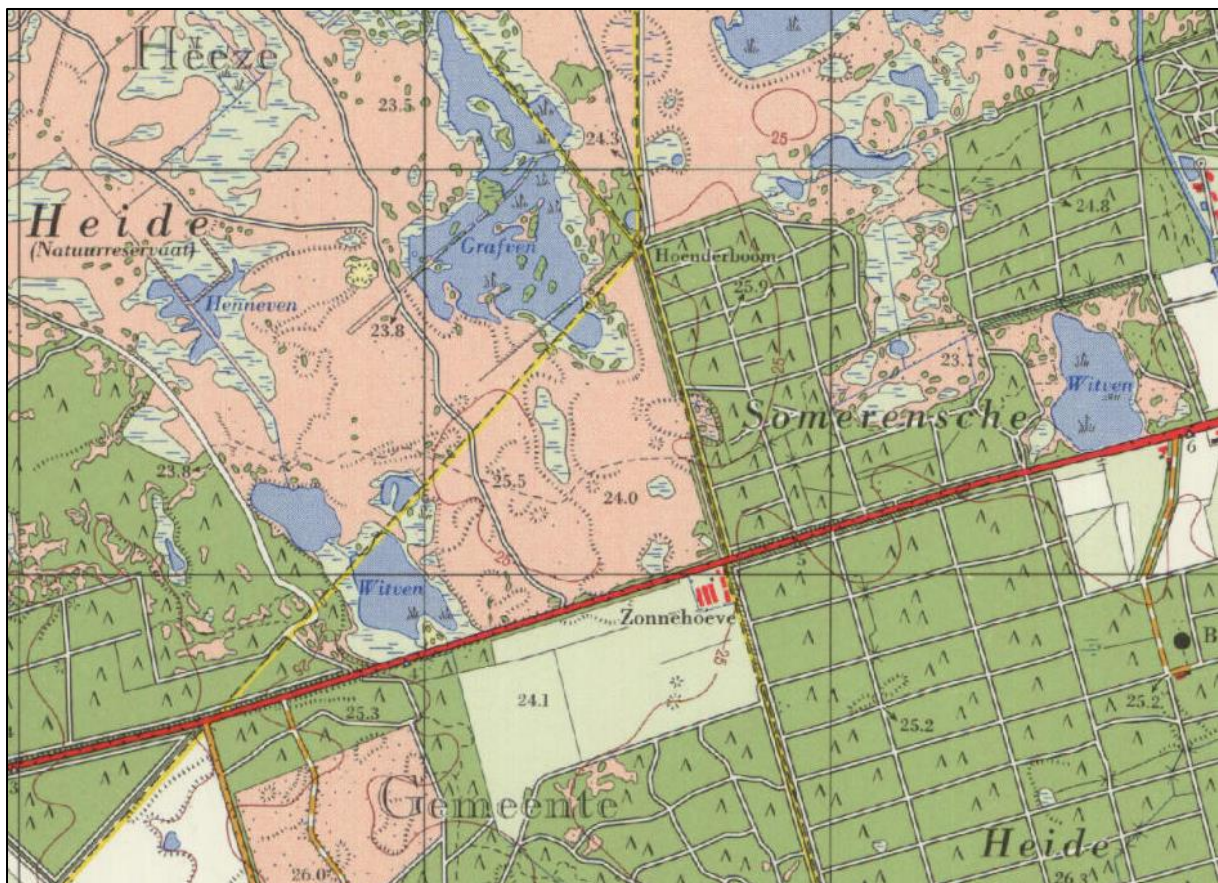
Het Rondven is ontstaan in de laatste ijstijd toen de gemiddelde temperatuur zo laag was dat de bevroren ondergrond en het in de winter gevormde ijs, in de zomer niet meer geheel kon dooien, de

⁵³ Driessens Sjef, Sterksel.nu/historie, maart 2015

⁵⁴ Harry Berkers, Ontdekkingsreis langs bekende wegen

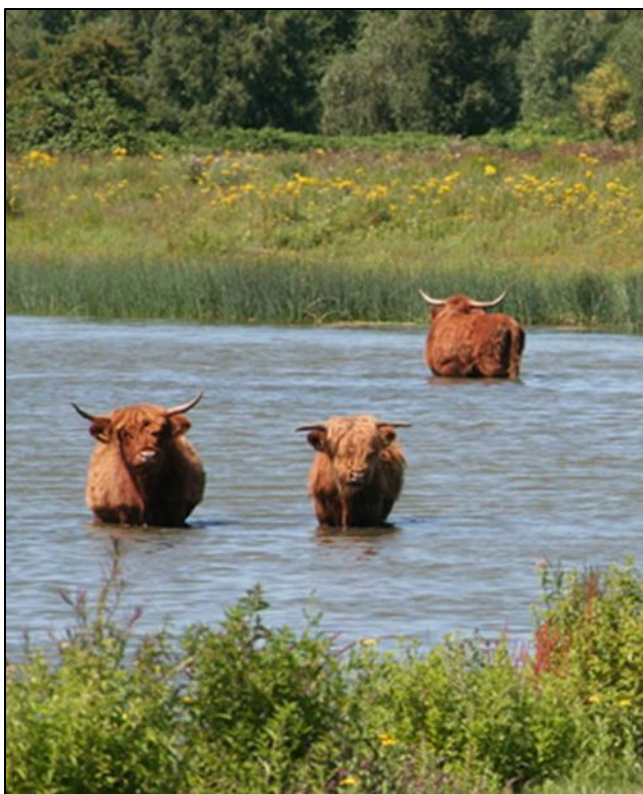
⁵⁵ Laatste ijstijd; 70.000 – 12.000 jaar geleden.

ondergrond is dan permanent bevroren. Toen, eeuwen later, de “dooi” definitief zijn intrede deed is het Rond Venneke ontstaan, een geologisch verschijnsel, een Pingoruïne. De naam Pingo komt uit de taal van de Eskimo's en betekent heuveltje. Een pingo kon ontstaan in gebieden met permafrost⁵⁶. Het grondwater onder die bevroren laag kon geen kant uit en stond onder druk. Komt er dan een scheur in de bovenlaag, dan kon daardoor kwelwater naar boven geperst worden dat natuurlijk meteen bevroor. Hierdoor kon in de loop van duizenden jaren een ondergrondse ijslens ontstaan die de bovenlaag omhoog drukte en de Pingo was geboren. Oorspronkelijk was het “rond venneke” dus een “rond heuveltje”. Dus zo'n 12.000 jaar geleden schoof langzaam maar zeker de grondbedekking van de ijslens af en vormde er een kleine ringwal omheen. Uiteindelijk dooide ook de ijslens en kwam er een diepe poel, tot in het centrum ruim 3 meter diep, voor in de plaats. Die poel is in de loop der tijden grotendeels opgevuld met plantenresten en ingestoven zand, zodat de bodem nu bestaat uit een veenlaag. Het 'Rond Venneke' op de Strabrechtse heide is niet ringvormig, maar men weet vrijwel zeker hier te maken te hebben met het restant van een pingo.

29, deelkaart Strabrechtse Heide, iets boven het midden de Hoenderboom, de noordelijkste grens van Sterksel. Kaart: Cultuur Historische Waardekaart 1985

⁵⁶Permafrost wil zeggen dat de ondergrond permanent bevroren is.

30, Schotse Hooglanders in vennen nabij Provincialeweg Heeze- Someren.
Foto: Cultuur Historische Waardenkaart

Platvoetje

Het Platvoetje is een van de vele vennen gelegen op de Strabrechtse heide aan de noordzijde van Heeze naar Someren. De grenslijn van het allodium Sterksel van Scureke tot Hoenreboom, liep voor een deel dwars over het Platvoetje, op bovenstaand kaartje abusiefflijk ook Witven (links) genoemd. Tot enkele jaren geleden werd er in de winterdag bij voldoende vorst nog druk geschaatst op het Platvoetje. Momenteel is het ven helemaal begroeid met grassen, pitrus en mossen en is schaatsen bijna onmogelijk, maar de plaats van de recreanten is nu ingenomen door grazende koeien die zich tegoed doen aan de vele grassen. Slechts in zeer natte perioden ziet men nog water staan in het Platvoetje.

Bultven

Het Bultven is bij de lokale bevolking beter bekend als het **Eliasven**. Het gebied de Lange Bleek, gelegen op het einde van de Vlaamseweg, kwam in handen van de Eindhovense textielfabrikantenfamilie Elias die er een landhuis liet bouwen. De Joodse familie Elias moest aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog vluchten en emigreerde naar Amerika. Het landhuis werd in beslag genomen door de bezetters, welke er een verblijf inrichtten. In 1944 brandde de villa geheel af, maar over de brandstichting bestaat nog onduidelijkheid. De fundamenten van de villa zijn nog steeds aanwezig. Het Bultven heeft in het midden een eilandje, vandaar de naam Bultven. Het is gelegen in een ca. 275 hectare groot natuurgebied de Lange Bleek, een gebied met veel afwisselingen, enkele heidevelden en bosgebieden met toch weer veranderingen daarin. Het kent een mooie heuvelachtige overgang naar het lagere nabij gelegen Peelven. In tegenstelling tot de meeste vennen van het allodium Sterksel werd ten tijde van N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel, het Bultven niet drooggelegd en ontgonnen voor de landbouw. Ook de heidegebiedjes

overleefden hier de ingreep van ontginning. Het landgoed bleef behouden voor de bosbouw, maar was ook voor de jacht. In 1964 werd het gebied gekocht door het grondbedrijf van de fa. Philips. Ook toen werd er nog naaldhout aangeplant, maar uiteindelijk werd het gebied in 1981 gekocht door de Stichting Brabants Landschap. Sinds die tijd is het beheer van het ven en het totale gebied gericht op natuurbehoud. Zo werden in 1995 Schotse hooglanders en schapen ingezet en werd de heide bij het Bultven in 2006 afgeplagd. In 1994 is het ven helemaal opgeschoond waarna men er gagel, moeraswolfsklauw en kleine zonnedaauw aantreft. De Lange Bleek is vrij toegankelijk voor wandelaars. Het Bultven, alias Eliasven, was altijd een geliefde plek bij de Sterkselsche bevolking om er in de winterdag op te schaatsen.

31: Het Bultven in het "Eliasbos" aan de Lange Bleek.

Peelven en Turfven

Deze twee vennen lagen in het oostelijk gedeelte van het landgoed Sterksel, zij hadden samen een oppervlakte van ongeveer 80 hectare groot. Het paste geheel in de doelstellingen van N.V. Maatschappij de Heerlijkheid Sterksel (1915-1924) “van ontginning naar landbouwgronden”, om deze twee vennen droog te maken. Daartoe werden de Peelvenloop en later het Sterkselsch Kanaal gegraven, zoals reeds eerder vermeld, met de schop en door arbeiders uit de buurt en militaire oorlogsvluchtelingen uit België. Sindsdien zijn die twee vennen verdwenen en bestaan er momenteel slechts twee straatnamen die nog herinneren aan het bestaan van ooit twee omvangrijke vennen. Aan de noordoost zijde kan men de oude stuifheuvelds nog gedeeltelijk waarnemen, waaruit blijkt dat ook deze vennen tijdens de laatste ijstijd en daarna door de wind gevormd moeten zijn. De naam zegt verder dat hier ooit veenvorming heeft plaats gehad en turf gewonnen is. Op oude kaarten is nog te zien dat de Peel toentertijd uitlopers had tot aan Maarheeze en Sterksel. In Asten bestond daar een oude uitdrukking van, “De Peel bij Marris”⁵⁷.

⁵⁷ Berkers Harrie, Ontdekkingsreis langs bekende wegen.

Poelen

De geschiedenis over de waterlopen van Sterksel zou niet compleet zijn als de poelen niet vernoemd

32: poel nabij voormalige hoeve de Braak aan de ten Brakeweg.

zouden worden. De oudste en misschien wel meest bekende poel heeft gelegen waar nu de Averbodeweg is, ongeveer midden voor de brug over het Sterkselsch Kanaal. In de middeleeuwen trof men soortgelijke poelen vaak aan bij boerderijen als watervoorraad bij brand, maar hieruit werd veelal ook leem voor muren gewonnen. Die oude poel lag ten tijde dat Sterksel behoorde tot de abdij van Averbode, vlak bij de grootste en oudste boerderij van Sterksel, hoeve Ten Poel. Ook bij een andere boerderij uit

die periode, bij hoeve de Braak die iets verderop was gelegen, lagen twee poelen. De locatie van deze twee poelen is nog enigszins herkenbaar. In de huidige tijd worden veel poelen aangelegd ter bevordering van de biodiversiteit.

Ronde Bleek

Geen ven maar omvangrijke vijvers in de “Peel van Sterksel” dat is wat er nu weer ligt. Ongeveer 80 jaar na de drooglegging van het Peelven en het Turfven werd op nagenoeg dezelfde plek als waar het Peelven en het Turfven heeft gelegen een agrarisch bedrijf gestart dat zich ging richten op het kweken van diverse soorten vis, voor de menselijke consumptie maar later ook voor de hengelsport. Het is evident dat hiervoor hele diepe vijvers zijn aangelegd en zo is het teveel aan water van destijds weer in ruime mate terug gekomen en gebleven.

Tot Slot

De cirkel is weer rond. Het water is weer terug in het Peelven en Turfven en zit nu in vijvers. De ontgonnen landerijen van 100 jaar geleden⁵⁸ zijn teruggegeven aan de natuur en worden weer bossen, struiken en zullen ooit weer heidevelden worden. Het aantal boerderijen neemt snel af, maar de bevolking neemt steeds toe. Kloosters verdwijnen en worden woongebieden. De kerk staat er nog wel maar een eigen pastoor bestaat na 100 jaar niet meer. Woonde 100 jaar geleden de burgemeester (Klardie) op Sterksel, ook nu woont er weer een burgemeester (Verhoeven) op Sterksel. En hoe heeft het zo kunnen gebeuren dat precies 800 jaar nadat de Heer van Heeze het allodium Sterksel als deel van Heeze en Leende verkocht in 1197 aan de abdij van Averbode, Sterksel weer een eenheid werd met Leende en Heeze, middels een gemeentelijke herindeling in 1997. Wat zal de komende 100 jaar weer teweeg brengen terwijl het water door de Sterkselsche Aa en het Sterkselsch Kanaal zal blijven stromen?

⁵⁸ Voorbeelden van eerder ontgonnen gronden die weer teruggegeven zijn aan de natuur zijn: perceel op het einde van de Vlaamseweg, groot deel van terrein van Providentia, delen in de Pan, einde Pandijk

33: De sterk meanderende Sterkselsche Aa, tussen Hemelrasten en Euvelwegen, foto GN

*Als u iets wilt opmerken of toevoegen aan dit artikel?
Stuur uw reactie dan naar: historiesterksel@gmail.com*